

INSTYTUT BADAŃ NAD GOSPODARKĄ RYNKOWĄ

**PROFIL WRAŻLIWOŚCI GOSPODARKI
REGIONALNEJ NA INTEGRACJĘ
Z UNIĄ EUROPEJSKĄ
WOJEWÓDZTWO POMORSKIE**

pod redakcją
MARCINA NOWICKIEGO

Gdańsk 2003

Redakcja

Marcin Nowicki

Zespół autorski

Krystyna Gawlikowska-Hueckel

Tomasz Kaczor

Marcin Nowicki

Maciej Tarkowski

Stanisław Umiński

Wydawnictwo w ramach projektu finansowanego
przez Fundusz Współpracy

Wydawca

© Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową

80-227 Gdańsk, ul. Do Studzienki 63

tel. (0-58) 341-15-35, 341-39-77

fax (0-58) 341-06-20

ibngr@ibngr.edu.pl

www.ibngr.edu.pl

ISBN 83-89443-20-1

CIP - Biblioteka Narodowa

Profil wrażliwości gospodarki regionalnej na integrację z Unią Europejską

– województwo pomorskie /

pod red. Marcina Nowickiego ;

[zespół aut. Krystyna Gawlikowska-Hueckel et al.] ;

Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową. – Gdańsk:

IBnGR, 2003

Spis treści

WPROWADZENIE	5
1. KANAŁY TRANSMISJI INTEGRACJI.....	9
1.1. HANDEL ZAGRANICZNY	9
1.2. POTENCJAŁ INNOWACYJNY, TRANSFER TECHNOLOGII	18
1.3. BEZPOŚREDNIE INWESTYCJE ZAGRANICZNE.....	26
1.4. FUNDUSZE STRUKTURALNE	38
2. WRAŻLIWE DZIEDZINY REAKCJI NA INTEGRACJĘ.....	47
2.1. ROLNICTWO.....	47
2.2. RYNEK PRACY	53
WNIOSKI.....	61

WPROWADZENIE

Prezentowane opracowanie stanowi integralną część projektu realizowanego w IBnGR pt. *Wpływ integracji z Unią Europejską na polskie regiony*. Złożoność problemu, który podjęto się przeanalizować, wymagała podzielenia całego badania na etapy. W pierwszym z nich skupiono się na analizie sytuacji społeczno-gospodarczej województw. Efektem tej fazy prac jest cykl opracowań traktujących odrębnie każdy region pod wspólnym tytułem *Profile społeczno-gospodarcze województw*. W kolejnym etapie badawczym skupiono się na identyfikacji i omówieniu kluczowych procesów ekonomicznych, które stanowią istotę integracji społeczno-gospodarczej. Procesy te mają duże znaczenie dla tempa i kierunków przekształceń jakie zachodzą w gospodarkach województw. Rezultaty tego etapu prac przedstawione zostały w opracowaniu pt. *Jak integracja z Unią Europejską wpłynie na polskie regiony?*

Celem niniejszego opracowania jest synteza wiedzy zdobytej w trakcie realizacji dwóch poprzednich faz projektu i próba określenia (także poprzez projekcję ekonometryczną), jaka będzie – potencjalnie – reakcja regionalnych systemów społeczno-gospodarczych na akcesję. Drugim celem postawionym w tej części pracy jest próba podziału województw na grupy z punktu widzenia podobieństwa reakcji na integrację.

Ocena zmian w sytuacji społeczno-gospodarczej województw jakie spowoduje akcesja Polski do UE jest niezwykle trudna. Wynika to zarówno ze złożoności procesów, które kryją się pod szeroko rozumianym pojęciem integracji europejskiej jak i z różnorodności terytorialnych systemów gospodarczych i społecznych, jakimi są województwa.

Jak już wspomniano, w toku wcześniejszych badań zidentyfikowano główne podsystemy społeczno-gospodarcze regionów, które są najbardziej wrażliwe na procesy integracyjne, bądź mogą w istotny sposób te procesy modyfikować. Podjęto również pracę nad określeniem sił i kierunków oddziaływania najważniejszych procesów integracyjnych. Wyniki badań dostarczyły szerokiej wiedzy o potencjale regionów i mechanizmach zmian, które uaktywnią się pod wpływem integracji. Znaczna jednak część wykorzystanych do analizy danych nie spełniła kryteriów formalnych, umożliwiających poprawne przeprowadzenia procedury klasyfikacyjnej.

W obecnym etapie – ze względu na charakter i złożoność procesów – zdecydowano się na przyjęcie klasyfikacji jako metody badawczej. Pozwala ona na redukcję posiadanych informacji poprzez wybór reprezentatywnych cech badań wielozmiennych, wielozmienne skalowanie, identyfikację typów obiektów i zjawisk, identyfikację układów strukturalnych, funkcjonalnych i przestrzennych oraz podział przestrzeni geograficznej¹.

W badaniu wyodrębniono dwie odmienne płaszczyzny analizy wpływu integracji na regiony. Do pierwszej zaliczono te, za pośrednictwem których dokonuje się transmisja impulsów, których źródłem jest integracja i które generują procesy zmian i dostosowań gospodarek regionalnych. Do tej grupy zaliczono: handel zagraniczny, innowacje, bezpośrednie inwestycje zagraniczne i fundusze strukturalne.

¹ Parysek J. J., 1982, Modele klasyfikacji w geografii, Seria Geografia, nr 31, UAM, Poznań.

Druga płaszczyzna analizy koncentruje się na tych sferach gospodarki regionalnej, których stan i charakter w znacznej mierze implikować będzie rodzaj, przebieg i głębokość reakcji na integrację. Są to zatem nie „kanały” przekazu impulsów integracji, a dziedziny, które pod wpływem tych impulsów będą się zmieniać i których wrażliwość na integrację będzie największa. Dziedzin takich jest więcej, ale zdecydowano się na wybór tych, które z punktu widzenia gospodarek regionalnych mają znaczenie kluczowe. Są to rolnictwo i rynek pracy.

W celu określenia wrażliwości regionów na procesy integracyjne przeprowadzono analizę skupień metodą *k-średnich* dotyczącą sześciu najistotniejszych zagadnień: handlu zagranicznego, innowacji, bezpośrednich inwestycji zagranicznych, rolnictwa, rynku pracy i funduszy strukturalnych. Jako optymalny wariant klasyfikacji uznano podział województw na pięć skupień.

Dla potrzeb klasyfikacji regionów w ramach sześciu, wyżej wymienionych podsystemów społeczno-gospodarczych wykorzystano od trzech do pięciu zmiennych dla każdego podsystemu (tabela 1). Zmienne te oprócz tego, że są istotne z punktu widzenia analizowanych zjawisk, spełniają wszystkie podstawowe kryteria doboru takie jak: mierzalność, sumowalność (po standaryzacji), względna niezależność i zmienność statystyczna.

W wyniku przeprowadzonej procedury badawczej wyodrębniono skupienia, na które składają się województwa podobne do siebie pod względem poziomu analizowanych wskaźników. Przyjęto, że procesy integracyjne przebiegać będą podobnie w regionach zaliczających się do tego samego skupienia.

Tabela 1. Dobór wskaźników charakteryzujących województwa

Nazwa zmiennej	Lata	Jednostka
Handel zagraniczny		
Wartość eksportu	2001	w USD na mieszkańca
Udział UE w całości eksportu województwa	2001	proc.
Udział dóbr technologicznie intensywnych w eksporcie województw	2001	proc
Innowacje		
Udział nakładów na B+R w przychodach ze sprzedaży	2000	proc.
Przeciętne nakłady na B+R na jednego pracującego (ceny stałe z 1995 roku)	1995–2001	proc.
Liczba podmiotów sektora high-tech	2000	na 1000 podmiotów produkcyjnych
Bezpośrednie inwestycje zagraniczne		
Jednostki lokalne z kapitałem zagranicznym na tle podmiotów gospodarczych ogółem według województw	1999	proc.
Jednostki lokalne z kapitałem zagranicznym na tle podmiotów gospodarczych ogółem według województw	1999	pkt. proc (1996 = 100)
Udział BIZ w eksporcie województw	2000	proc.
Udział BIZ w eksporcie województw	2000	pkt. proc (1998 = 100)
Udział UE w całości BIZ regionu	2000	proc.
Fundusze strukturalne		
Sprawność instytucjonalna – wskaźnik syntetyczny	2000	
Potencjał inwestycyjny całkowity	2001–2006 (prognoza)	w zł na mieszkańca
Środki finansowe w ramach Funduszy Strukturalnych	2004-2006	w Euro na mieszkańca
Udział województw w całości zakontraktowanych środków w projekcie PHARE	1996–2000	Proc.
Rolnictwo		
Udział UE w całości eksportu artykułów rolnych i żywnościowych regionu	2001	proc.
Odsetek powierzchni gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 50 ha	2000	proc.
Udział gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą głównie na rynek	1996	proc.
Rynek pracy		
Średnie saldo migracji	1995–2000	na 1000 mieszkańców
Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybołówstwie	2000	proc.
Bezrobotni zarejestrowani w procencie ludności zawodowo czynnej	2002	proc.
Udział pracujących w sektorze publicznym	2000	proc.

Źródło: Opracowanie IBnGR.

1. KANAŁY TRANSMISJI INTEGRACJI

1.1. Handel zagraniczny

Jednym z najważniejszych kanałów wpływu integracji na gospodarkę regionów jest wymiana handlowa z zagranicą. Eksport jest „narzędziem” rozszerzania rynków zbytu, przyczynia się do wzrostu rozmiarów produkcji i zmian jej struktury – ma więc bezpośredni wpływ także na rynek pracy. Wpływ importu jest znacznie bardziej złożony: z jednej strony przyczynia się do wzrostu konkurencji (co może dla niektórych krajowych producentów mieć negatywne konsekwencje), a z drugiej strony wpływa na modernizację majątku produkcyjnego – poprzez import inwestycyjny i zaopatrzeniowy.

Unia Europejska jest obecnie najważniejszym partnerem handlowym Polski. Przypada na nią blisko 70% eksportu, a pochodzi z niej ponad 61% polskiego importu. Więzi handlowe Polski z rynkami krajów UE są zatem bardzo silne. W 2001 roku wartość polskiego eksportu do UE wyniosła blisko 25 mld USD, a wartość importu z UE osiągnęła poziom 30,8 mld USD.

Udział UE w obrotach handlowych poszczególnych województw jest znacznie zróżnicowany. Obok regionów, które charakteryzują się wysoką wartością eksportu na rynki UE – zarówno w ujęciu bezwzględnym jak i w przeliczeniu na jednego mieszkańca – są też województwa, dla których wymiana ta ma o wiele mniejsze znaczenie. Województwo pomorskie w 2001 r. charakteryzowało się najwyższą w kraju wartością eksportu per capita. Jednocześnie udział rynku UE w strukturze eksportu Pomorza odpowiada średniej krajowej.

Intensywność strumieni handlu jest w znacznej mierze pochodną zróżnicowanej sytuacji gospodarczej regionów, którą określają m.in.: struktura gospodarki w ujęciu trzech sektorów (rolnictwo, przemysł, usługi), struktura przemysłu (znaczenie tradycyjnych bądź nowoczesnych gałęzi), lokalizacja w regionie dużych zakładów przemysłowych (np. przemysłu rafineryjnego, opartego na imporcie ropy naftowej), poziom przedsiębiorczości, zaangażowanie firm z udziałem kapitału zagranicznego, położenie regionu, a szczególnie jego usytuowanie w stosunku do zachodniej lub wschodniej granicy Polski. W województwie pomorskim struktura wartości dodanej brutto wskazuje na niewielkie znaczenie gospodarcze rolnictwa (jeden z najniższych udziałów w kraju – zarówno pod względem wartości dodanej jak i liczby pracujących) oraz stosunkowo duży udział sektora usług i budownictwa. Znaczenie przemysłu odpowiada średniej dla Polski. Od 1995 r. województwo odnotowuje nie tylko bardzo dynamiczny wzrost obrotów handlu, ale także pozytywne zmiany w jego strukturze. Pewnym niebezpieczeństwem jest duża koncentracja przedmiotowa eksportu, co oznacza, że w razie załamania się popytu światowego na statki, może radykalnie zmniejszyć się wartość eksportu. Atutem Pomorskiego jest znaczący udział w eksporcie dóbr technologicznie intensywnych. Zważywszy na wysoką dynamikę obrotów handlowych, zdolność do elastycznych zmian oferty eksportowej oraz dominujący udział UE w handlu województwa można sądzić, że Pomorskie będzie jednym

spośród tych regionów, które stosunkowo szybko odczują pozytywne rynkowe efekty integracji z UE².

Wymiana wpływa na region jeszcze przed samą akcesją. Pełna integracja spowoduje jednak wzrost znaczenia handlu, ponieważ wiąże się z:

- usunięciem pozostałych barier chroniących rynek krajowy przed importem pochodzącym z obszaru zintegrowanego
- przyjęciem zewnętrznej taryfy celnej Unii Europejskiej
- koniecznością dostosowania do norm i standardów obowiązujących w UE (obecnie normy UE muszą spełniać jedynie eksporterzy, a po akcesji sprostać im będą musieli wszyscy producenci – rynek wewnętrzny stanie się częścią wspólnego rynku UE).

Obecny poziom wymiany handlowej z UE określa w znacznym stopniu przyszłą reakcję województw na akcesję (związaną z potencjalnym wzrostem obrotów handlowych i efektem przesunięcia handlu). Charakter tej reakcji wyznaczają m. in.:

- wielkość i struktura wymiany, która świadczy o tym, że część firm potrafiła już wejść na rynek europejski, a dalsza liberalizacja wymiany może powiększyć ich zdolności eksportowe,
- zdolność przeciwstawienia się presji konkurencyjnej ze strony firm zagranicznych (przejawiającej się głównie poprzez wzrost importu),
- udział dóbr rolnych w eksporcie (handel artykułami rolnymi zostanie w pełni zliberalizowany dopiero po pewnym czasie).

Identyfikacji poszczególnych impulsów związanych z handlem, które ujawnią się po integracji, można dokonać analizując obszary negocjacyjne. Należą do nich: swobodny przepływ towarów, rolnictwo, podatki (głównie akcyzowe), ochrona konsumentów i zdrowia oraz unia celna. Ponadto, poza

² Rynkowe efekty integracji związane są z dostosowaniami rynkowymi do zmiany warunków funkcjonowania przedsiębiorstw, natomiast nierynkowe efekty wynikają z działań strukturalnych i innych programów pomocowych finansowanych ze środków publicznych.

obszarami negocjacji akcesyjnych, wskazać należy na wpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych podejmowanych w Polsce i kursu złotego, które kształtują konkurencyjność polskich towarów na rynkach zagranicznych.

Polska – na mocy postanowień Układu Europejskiego – utworzyła już z UE strefę wolnego handlu artykułami przemysłowymi, co oznacza, że wymiana towarowa tych dóbr odbywa bez ograniczeń. Integracja z UE docelowo oznaczać będzie rozszerzenie liberalizacji na wszystkie produkty i usługi. Jeśli przed akcesją, cła i ograniczenia ilościowe chroniące rynek polski mogą być wprowadzone w pewnych okresach przejściowych, gdy pojawiają się uzasadnione powody (klauzule jednostronne i dwustronne), po akcesji ich zastosowanie będzie wygasać³. Należy więc liczyć się ze wzrostem importu artykułów rolnych z UE. Dodatkowym czynnikiem zwiększającym presję konkurencyjną w obrocie artykułami rolnymi jest mniejsza (w pierwszym okresie po akcesji) skala dopłat dla polskich rolników, niż dla unijnych, co przy zniesieniu ceł oznaczać będzie wzrost presji konkurencyjnej. Negatywne skutki odczują przede wszystkim regiony, w których udział produkcji artykułów rolno-spożywczych jest szczególnie duży.

Celem analizy dotyczącej handlu jest pogrupowanie regionów w tzw. skupienia, w obrębie których województwa – z punktu widzenia badanych cech – są najbardziej podobne. Do kryteriów, które uwzględniono dokonując podziału regionów z punktu widzenia oddziaływania handlu zagranicznego, zaliczono:

- wartość eksportu na jednego mieszkańca
- udział Unii Europejskiej w eksporcie województwa
- udział dóbr technologicznie intensywnych w eksporcie województwa.

³ W szczególnych, uzasadnionych przypadkach stosowanie tych klauzul będzie jednak możliwe również w warunkach pełnej integracji.

Wybór takich cech jest uzasadniony z następujących względów:

1. Wysoka wartość eksportu na jednego mieszkańca świadczy o tym, że producenci są w stanie znaleźć nabywców na wytwarzane przez siebie dobra na konkurencyjnych rynkach zagranicznych, co potwierdza atrakcyjność oferty produkcyjnej i eksportowej regionu.
2. Wysoki udział UE w całości eksportu jest dowodem aktywności firm i ich zdolności wejścia na wysoko konkurencyjny rynek. Integracja z UE może tę zdolność wzmocnić.
3. Udział dóbr technologicznie intensywnych jest korzystny, ponieważ są to produkty, których sprzedaż jest szczególnie opłacalna i najmniej wrażliwa na wahania koniunktury na rynkach zagranicznych.

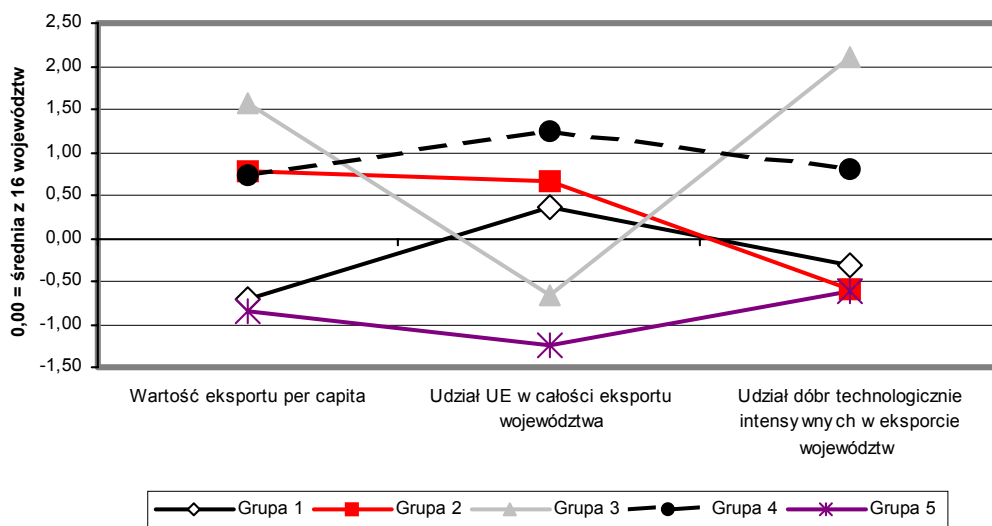
W wyniku przeprowadzonej procedury badawczej ustalono średnią wartość wskaźników charakteryzujących handel zagraniczny. Ich poziomy w poszczególnych skupieniach przedstawiono na wykresie 1.

Jak wynika z wykresu, średni poziom wskaźników charakteryzujący poszczególne skupienia jest mocno zróżnicowany. Najwyższym eksportem *per capita* charakteryzuje się skupienie 3 (województwa: pomorskie i mazowieckie). Z kolei regiony zaliczone do skupienia 1 cechuje najwyższy udział Unii Europejskiej w obrotach eksportowych.

Najkorzystniejszą sytuację, z punktu widzenia udziału dóbr technologicznie intensywnych w całości obrotów ma skupienie 3 – do którego należy Pomorskie – region, który wyróżnia się także wysokim poziomem eksportu na jednego mieszkańca.

Wykres 1. Handel zagraniczny – charakterystyka skupień regionów

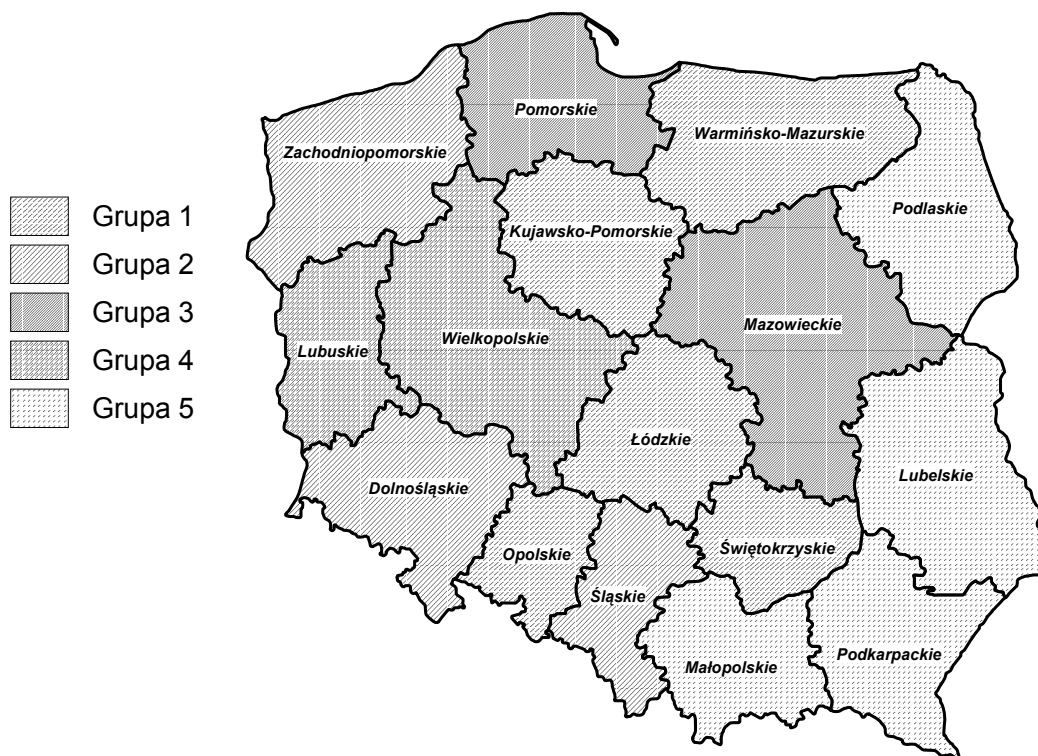

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Podział województw na skupienia z punktu widzenia kształtowania się wskaźników charakteryzujących sytuację w handlu zagranicznym przedstawiono na mapie 1. Analizując przedstawiony podział województw pamiętać należy, że przeprowadzona klasyfikacja nie jest rankingiem. Województwa zostały sklasyfikowane pod względem podobieństwa co oznacza, że numeracja wiązek nie porządkuje skupień województw według stopnia wrażliwości na integrację, czy też pozytywnych lub negatywnych skutków tego procesu.

Mapa 1. Podział województw na skupienia z punktu widzenia sytuacji w handlu zagranicznym

Źródło: Opracowanie IBnGR.

W wyniku przeprowadzonej analizy dotyczącej handlu zagranicznego, województwo pomorskie zostało zakwalifikowane wraz z mazowieckim do wiązki trzeciej. Wymienione skupienie cechuje się wysoką – jak na polskie standardy – wartością eksportu *per capita*, która dla województwa pomorskiego w 2001 r. wyniosła 1708 USD, co z punktu widzenia wysokości tego wskaźnika plasuje Pomorze na 1. miejscu w kraju. Warto zaznaczyć przy tym, że czołowa pozycja Pomorza wynika ze specyfiki eksportu tego województwa, która powoduje, że skumulowanie sprzedaży statków w jednym roku wpływa na znaczny wzrost wartości eksportu zarówno w ujęciu globalnym jak i w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to, że pierwsze miejsce tego województwa w 2001 r. nie musi być rezultatem trwałej przewagi, ale związane jest ze szczególnymi cechami, charakteryzującymi sprzedaż przemysłu stoczniowego.

Pomimo tego zastrzeżenia, należy wysoko ocenić potencjał eksportowy Pomorza, co w kontekście wyzwań integracyjnych jest atutem. Problemem może być wysoka koncentracja towarowa eksportu – na trzy najważniejsze wyroby eksportowe (środki transportu wodnego, wyroby przemysłu elektronicznego i produkty naftowe i syntetyczne) przypada prawie 61% wartości eksportu ogółem. Z drugiej strony, najważniejsze wyroby eksportowe Pomorza można zaliczyć do grupy towarów wysoko- bądź średnioprzetworzonych. Prawie 58 proc. eksportu województwa stanowią towary intensywne technologicznie lub kapitałochłonne. Powyższe dane oraz szybki wzrost udziału wyrobów przemysłu elektronicznego w strukturze towarowej pomorskiego eksportu w ostatnich latach mogą być podstawą do pozytywnej oceny potencjalnej reakcji województwa na integrację z UE.

Drugą cechą uwzględnioną w analizie przepływów handlowych jest udział krajów Unii Europejskiej w ogólnym eksporcie województwa. Dla wiązki trzeciej nie jest on stosunkowo wysoki, a dla województwa pomorskiego kształtuje się na poziomie 69 proc. Wśród dziesięciu najważniejszych zagranicznych rynków zbytu znajduje się – obok 8 krajów UE – Liberia i Rosja. Struktura geograficzna eksportu wynika ze struktury towarowej. Najważniejszym odbiorcą produkcji Pomorza są Niemcy, jednak udział tego rynku nie jest tak duży, jak w regionach zachodnich Polski. Ważnym partnerem handlowym Pomorza jest Szwecja – trzecie miejsce wśród największych odbiorców pomorskiej produkcji. Strukturę geograficzną eksportu Pomorza należy ocenić pozytywnie:

- jest ona stosunkowo zdywersyfikowana
- pokazuje rosnącą zdolność Pomorza do wykorzystywania bałtyckiego położenia
- przyjęcie wspólnej taryfy celnej UE nie będzie miało negatywnego wpływu na zdolności eksportowe województwa.

Trzecia z cech, przyjęta w analizie, a mianowicie udział wyrobów high-tech w eksporcie wskazuje na wyraźną przewagę województw wiązki trzeciej, do której należy Pomorze. Dobra nowoczesne zazwyczaj cechują się wysoką wartością dodaną i popyt na nie jest mniej zależny od koniunktury na najważniejszych rynkach zbytu. Małe znaczenie tych dóbr w eksporcie może być przeszkodą w wejściu w międzynarodowe sieci współpracy technologicznej. Wysoki udział tych dóbr powoduje, że oferta eksportowa jest mniej wrażliwa na wahania koniunkturalne i walkę kosztową, ze względu na to, że konkurowanie w tej szczególnej dziedzinie w większym stopniu ma charakter jakościowy niż cenowy.

W przypadku województwa pomorskiego, znaczenie dóbr nowoczesnych jest szczególnie godne podkreślenia, ponieważ w latach 1995-2001 ich udział w eksporcie regionu systematycznie wzrastał (od 5,4 proc. w 1995 r. do 19,5 proc. w 2000 r. i 17,7 proc. w 2001 r.), a wyroby przemysłu elektronicznego zajmują obecnie 2 miejsce na liście najważniejszych produktów eksportowych. Jest to niezwykle pozytywna zmiana struktury produkcji w regionie, o którym zwykło się myśleć „jednotorowo”.

Sytuacja w obrotach handlowych regionu jest najczęściej stosowaną miarą gotowości do sprostania zagranicznej konkurencji. W najważniejszych składnikach tej oceny województwo pomorskie wypada dobrze lub bardzo dobrze. Zagrożeniem dla dalszego zwiększania potencjału eksportowego jest jednak niestabilna sytuacja w sektorze stoczniowym. Gospodarka regionu potrafiła jednak stopniowo rozszerzać (dywersyfikować) zakres produkcji, co nie zmienia faktu, że nadal najważniejsza grupa wyrobów eksportowych pochodzi z sektora stoczniowego.

Analiza samego handlu zagranicznego nie daje pełnej odpowiedzi o gotowości regionu do podjęcia wzmożonej walki konkurencyjnej w rozszerzonej UE, gdyż wzrost konkurencji dotyczy niemalże wszystkich przedsiębiorców, niezależnie czy myślimy o wejściu polskich

przedsiębiorstw na rynki zagraniczne, czy o konkutowaniu z produktami i usługami firm zagranicznych na polskim (także regionalnym) rynku. Świadomość, że przedsiębiorca będzie musiał sprostać zwiększonej konkurencji – niezależnie czy planuje eksport lub inwestycje na rynkach zagranicznych, czy tylko interesuje go rynek krajowy (w tym lokalny i regionalny) – jest znikoma.

1.2. Potencjał innowacyjny, transfer technologii

Potencjał innowacyjny w znacznym stopniu określa zdolność do konkutowania gospodarki regionalnej w warunkach integracji. Zdolność ta jest wysoka, gdy:

- produkcja jest nowoczesna (struktura produkcji charakteryzuje się znacznym udziałem dóbr o wysokim stopniu przetworzenia, a szczególnie nowoczesnych – intensywnych technologicznie)
- w strukturze zatrudnienia wysoki jest udział osób pracujących w sektorze badań i rozwoju (B+R).

Jedną z ważniejszych, syntetycznych miar stosowanych w badaniach statystycznych zaawansowania technologicznego jest wskaźnik udziału nakładów na badania i rozwój w produkcie krajowym brutto. W opinii GUS, relacja ta jest jedną z tzw. „magicznych liczb” z zakresu nauki i technologii. Wysokość tego wskaźnika w Polsce kształtuje się na poziomie około 0,75 proc., w UE natomiast wynosi około 1,93 proc. (dla porównania w USA – 2,6 proc.). O tym jakie jest znaczenie nakładów, czyli inwestycji, w badania i rozwój świadczy fakt, że w 2000 roku na szczycie krajów UE w Lizbonie postanowiono, że docelowo, tzn. do 2010 roku, UE przeznaczać będzie na cele badawczo-rozwojowe 3 proc. PKB. Celem Unii jest bowiem prześcignięcie – pod względem konkurencyjności technologicznej i innowacyjności – USA.

Poziom rozwoju technologicznego jest w nowoczesnych gospodarkach wyznacznikiem konkurencyjności. Stąd też konieczność analizy tego kanału wpływu, czyli oceny, jak aktualny poziom zaawansowania technologicznego produkcji regionu wpływa na jego szanse w rozszerzonej UE oraz – odwracając relacją przyczynowo-skutkową – jak akcesja wpłynie na ten poziom.

Z jednej strony o możliwościach ekspansji polskich firm na zintegrowanym unijnym rynku decydować będą właśnie cechy jakościowe (poziom technologiczny, nowoczesność) produkcji i usług, a z drugiej strony integracja z UE (nasilenie się kontaktów kooperacyjnych, inwestycji bezpośrednich, przepływu know-how) spowoduje wzrost potencjału technologicznego w Polsce. Im silniejszy będzie transfer technologii do Polski z UE, im szybciej technologia ulegnie rozpowszechnieniu na polskim rynku w wyniku efektów naśladownictwa i uczenia się, tym korzystniejszy dla Polski będzie długookresowy bilans kosztów i korzyści integracji.

Jak wskazują doświadczenia krajów Unii Europejskiej, wiedza oraz potencjał technologiczny nie wykazują tendencji do konwergencji regionalnej. Co więcej, należy się liczyć raczej ze wzrostem koncentracji potencjału technologicznego wokół istniejących już dzisiaj silnych ośrodków, niż z procesem wyrównywania poziomów rozwoju technologicznego między województwami. Mogą jednak nastąpić jednostkowe skokowe zmiany, dzięki dużym inwestycjom zagranicznym. Dobrym przykładem, jak zmiana struktury produkcji w kierunku dóbr nowoczesnych pozytywnie wpływa na możliwości konkurowania na rynkach międzynarodowych jest właśnie województwo pomorskie. Prawidłowością jest jednak, że w UE istnieją tzw. wyspy innowacji, skoncentrowane głównie wokół stolic krajów. Na „wyspy” te przypada około 75 proc. całości nakładów na B+R.

Jak wynika z rozważań teoretycznych oraz badań empirycznych, współpraca technologiczna jest najbardziej intensywna między partnerami (regionami i firmami) o stosunkowo niedużej różnicy potencjałów technologicznych. Partnerzy muszą po prostu komunikować się tym samym „językiem”. Potwierdza to tezę, że największą szansę na doganianie liderów europejskich mają regiony, które już aktualnie charakteryzują się wyższym niż przeciętny potencjałem technologicznym.

Wysoki poziom rozwoju technologicznego przekłada się najczęściej na bardzo dobre wyniki w rywalizacji międzynarodowej, pozwalając osiągać najwyższą wartość dodaną – rentę lidera technologicznego. Jest to szczególnie interesujący scenariusz dla polskich regionów, ponieważ rozwój technologiczny w niewielkim stopniu uzależniony jest od tradycyjnej infrastruktury transportowej, która jest słabą stroną wszystkich polskich województw a jednocześnie koszt i czas potrzebny do osiągnięcia standardów europejskich w tej dziedzinie jest olbrzymi. Ważniejsze są: jakość kapitału ludzkiego, zdolność do uczenia się, jakość środowiska przyrodniczego, czy też potencjał naukowo-badawczy. W wielu niszach w ramach tych dziedzin niektóre regiony mają bardzo dobre rezultaty, a więc łatwiej będzie nawiązać walkę konkurencyjną o inwestorów.

Ponadto, produkcja dóbr technologicznie zaawansowanych może dostarczać dodatkowych korzyści, których źródłem jest nawiązująca się często w ramach sektorów wysokich technologii współpraca, wskutek której generowane są strumienie tzw. handlu wewnątrzgałęziowego – zjawiska typowego dla grupy krajów wysokorozwiniętych.

Do analizy potencjału innowacyjnego polskich województw wykorzystano następujące wskaźniki:

- udział nakładów na badania i rozwój (B+R) w przychodach ze sprzedaży
- nakłady na B+R na jednego pracującego

- liczbę podmiotów high-tech w przeliczeniu na tysiąc podmiotów produkcyjnych.

Dobór takich cech jest uzasadniony z następujących względów:

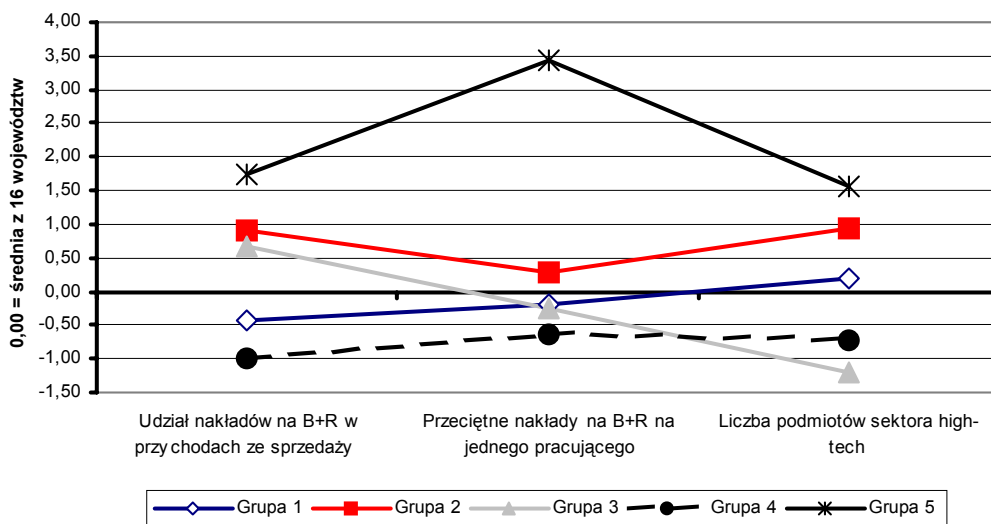
1. Pierwsza z cech określa, jaką część przychodów ze sprzedaży producenci są skłonni przeznaczyć na działalność B+R. Im większy jest wskaźnik wydatków na ten cel, tym z reguły nowocześniejsza jest produkcja lub tym większe szanse na jej unowocześnienie. Warto dodać, że porównanie wysokości wydatków kierowanych na ten cel w Polsce z przeciętnym ich poziomem w Unii Europejskiej wskazuje na znaczny dystans dzielący nas od krajów członkowskich UE.
2. Druga z cech – nakłady na B+R na jednego pracującego – jest najbardziej syntetycznym wskaźnikiem świadczącym o stopniu nowoczesności produktów (im bardziej „naukochłonna” jest produkcja, tym z reguły jest ona bardziej konkurencyjna).
3. Liczba podmiotów high-tech na tysiąc podmiotów świadczy o nowoczesności struktury gospodarczej regionu.

Średnią wartość, jaką przyjmują cechy dla poszczególnych skupień przedstawiono na wykresie 2.

Analiza kształtowania się średniego poziomu cech charakteryzujących potencjał innowacyjny wskazuje, że w Polsce istnieje wyraźna asymetria przestrzenna tego potencjału. Klasą samą dla siebie jest województwo mazowieckie. Charakteryzuje się ono najwyższymi wartościami wszystkich wskaźników wykorzystanych w analizie. Skoncentrowana jest tu największa liczba pracujących w sektorze B+R, a na tysiąc podmiotów gospodarczych przypada najwięcej nowoczesnych firm.

Wykres 2. Potencjał innowacyjny – charakterystyka skupień regionów

Źródło: Opracowanie IBnGR.

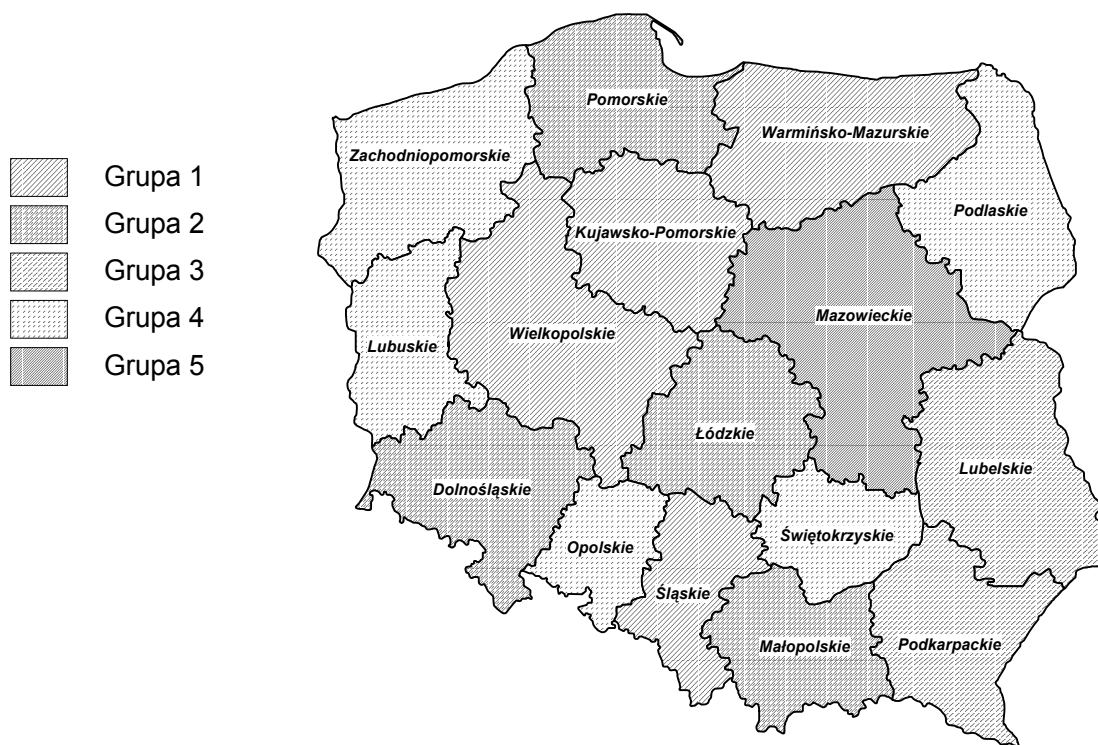
Podział województw na skupienia z punktu widzenia kształtowania się wskaźników charakteryzujących sytuację w zakresie potencjału innowacyjnego przedstawiono na mapie 2.

Województwo pomorskie należy do skupienia 2, obok województw: małopolskiego, łódzkiego i dolnośląskiego. Grupa ta charakteryzuje się stosunkowo wysokim udziałem nakładów na B+R w przychodach ze sprzedaży, ponadprzeciętnymi nakładami na B+R w przeliczeniu na jednego pracującego oraz wysoką liczbą podmiotów sektora high-tech. Województwo pomorskie ma silną pozycję szczególnie pod względem ostatniego z wymienionych wskaźników. Jest to bardzo dobry prognostyk, gdyż obrazuje duże zróżnicowanie tego sektora, co jest lepszą sytuacją niż jedno duże przedsiębiorstwo z danej branży, którego upadek powoduje zazwyczaj katastrofę gospodarczą w takim regionie. Z drugiej strony wiele małych i prężnych firm daje podstawy w przyszłości dla procesów konsolidacyjnych, nieuchronnych w globalizującej się gospodarce.

Wysoki udział nakładów na B+R w przychodach ze sprzedaży jest pochodną pozytywnych zmian zachodzących w strukturze przemysłu Pomorza, w której rosnące znaczenie mają tzw. nowoczesne gałęzie przemysłu. Należy zdać sobie jednak sprawę, że także w tradycyjnych gałęziach przemysłu (do których zaliczany jest sektor stoczniowy), na co wskazują eksperci OECD, następują poważne procesy modernizacyjne, prowadzące do wzrostu innowacyjności, jakościowych zmian w strukturze produkcji, wzrostu wartości sprzedaży na eksport, rozpowszechnienia norm jakości serii ISO bądź zasad tzw. dobrych praktyk wytwórczych, w konsekwencji prowadzące do poprawy konkurencyjności gospodarczej.

Mapa 2. Podział województw na skupienia z punktu widzenia sytuacji w potencjale innowacyjnym

Źródło: Opracowanie IBnGR.

W porównaniu z innymi skupieniami województw, sytuacja Pomorza jest w tym względzie korzystna. Taki stan w zakresie potencjału innowacyjnego,

w świetle realizowanej przez UE strategii lizbońskiej oraz szans dla polskich przedsiębiorstw i placówek naukowo badawczych w związku z budową w UE tzw. europejskiej przestrzeni badawczej, stwarza dobre perspektywy. Oznacza bowiem, że region jest dostatecznie przygotowany do zdyskontowania pozytywnych impulsów wynikających z procesu integracji z UE, obszarem o wysokim zaawansowaniu technologicznym.

Pozytywny wpływ integracji z UE w zakresie potencjału innowacyjnego wynika zarówno z większych możliwości biznesowych (kooperacyjnych, naśladownictwa, inwestycji bezpośrednich itp.) jak i z dostępu do unijnych programów wspierania badań i rozwoju. Działania te mają co prawda charakter uzupełniający wobec polityki prowadzonej na szczeblu poszczególnych państw członkowskich, ale stwarzają szanse na nawiązanie efektywnych kontaktów międzynarodowych, uzyskania dodatkowego finansowania oraz włączenia się w sieci wymiany informacji i wiedzy, a przede wszystkim w zakresie wsparcia technologicznego dla MSP. W odniesieniu do realizowanego obecnie 6 Programu Ramowego UE wprowadzono zasadę, że 15 proc. środków trafi do małych i średnich przedsiębiorstw, jako narzędzie wsparcia ich konkurencyjności, zasilenia technologicznego oraz współpracy MSP ze sferą naukowo-badawczą oraz z firmami większymi. Realne zasilenie regionalnych struktur gospodarczych w środki finansowe z dziedziny nauki i techniki zwiększy w rezultacie dynamikę rozwoju gospodarczego oraz stworzy szansę na efekt tzw. zabiegu skoku (transfer technologii umożliwia przeskok na tzw. drabinie rozwoju technologicznego), gdy region naśladowujący staje się liderem i eksporterem technologii. Efekty te już dzisiaj widoczne są na przykład w województwie dolnośląskim i śląskim w handlu zagranicznym. Dzięki zaangażowaniu firm z kapitałem zagranicznym w tych województwach zaszły bardzo istotne zmiany w strukturze eksportu. Na przykład w Dolnośląsku w 2001 roku pierwsze miejsce na liście dóbr eksportowych zajmowały maszyny i urządzenia elektroenergetyczne. Natomiast środki transportu samochodowego zajęły 1. pozycję na liście dóbr eksportowanych

przez Śląsk i 3. pozycję w rankingu dóbr eksportowanych przez Dolnośląskie. Podobnie rzecz się ma na Pomorzu, gdzie inwestycje zagraniczne w dużej mierze przyczyniły się do dynamicznej zmiany struktury produkcji i eksportu. Jest to dowód, że w dłuższym okresie, dzięki efektom skoku technologicznego można spodziewać się istotnej zmiany w strukturze produkcji przemysłowej regionów absorbujących technologie oraz przyspieszenia tempa wzrostu gospodarczego, bądź neutralizacji spadku dynamiki PKB będącego rezultatem ograniczenia produkcji w upadających lub restrukturyzowanych gałęziach przemysłu.

Ze względu na wspomnianą właściwość, mówiącą że potencjał innowacyjny i technologiczny nie podlega procesom konwergencji regionalnej, nie można spodziewać się większych zmian w tym zakresie w średnim horyzoncie czasowym w układzie wojewódzkim. W praktyce oznaczać będzie to utrzymanie bardzo wysokiej pozycji Mazowsza, tym bardziej, że publiczne środki wydatkowane w sferze innowacji i B+R skoncentrowane są głównie w Warszawie. Pomorze znajduje się w jedynej grupie województw, które mogą nawiązać w najbliższym czasie walkę konkurencyjną z Mazowszem w tej dziedzinie. Dla innych województw pojawia się więc ryzyko, że Mazowsze, które dzisiaj znajduje się w relatywnie lepszej sytuacji pod względem potencjału technologicznego i innowacyjnego, zwiększy swą przewagę.

Zgodnie z opisanymi powyżej tendencjami do koncentracji potencjału technologicznego, również województwo pomorskie charakteryzuje się wyraźną dominacją Trójmiasta na mapie technologicznego rozwoju regionu. Jest to naturalna konsekwencja położenia uniwersytetu, politechniki, akademii medycznej i innych szkół wyższych, placówek naukowo-badawczych, jakości infrastruktury, dostępności komunikacyjnej (lotnisko i porty) oraz dostępności wykwalifikowanych pracowników. Trójmiasto ma więc wszelkie predyspozycje, aby wykorzystać szansę rozwoju innowacyjnego, umacniając rolę lidera gospodarczego nie tylko

regionu pomorskiego ale i całej północnej części kraju. Akcesja do UE rozszerzy możliwości współpracy bałtyckiej, która w dziedzinie rozwoju innowacyjnego ma bardzo wiele do zaoferowania – Skandynawia jest liderem światowym w tej dziedzinie. Obecnie często barierą jest trudność prowadzenia wspólnych projektów, ze względu na ograniczenia finansowe (np. finansowanie projektów transgranicznych) oraz organizacyjne (np. wymiana pracowników). Niewątpliwie integracja z UE jest dla Pomorza w tej kwestii olbrzymią szansą, ponieważ duże są doświadczenia takiej współpracy, związane kontakty naukowe i biznesowe oraz – co najważniejsze – coraz bardziej widoczne jest przekonanie społeczne o wspólnym bałtyckim interesie.

1.3. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne

Kolejnym kanałem wpływu procesu integracji na region są bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ). Wartość BIZ w Polsce w połowie 2002 roku wynosiła około 62 mld USD⁴, z czego blisko 70 proc. pochodziło z UE. Oznacza to dość istotną zmianę, która zaszła w ostatniej dekadzie, gdyż w 1993 roku na unijnych inwestorów przypadało niecałe 47 proc. wartości BIZ w Polsce.

Inwestycje bezpośrednie są postrzegane jako jeden z najważniejszych czynników wzrostu gospodarki regionalnej. Ich obecność⁵ sprzyja transferowi nowoczesnych technologii oraz poprawia sytuację na lokalnym rynku pracy. We wszystkich województwach bardzo znaczna część obrotów eksportu generowana jest przez firmy z udziałem kapitału zagranicznego. Istotne jest spostrzeżenie, że przedsiębiorstwa z udziałem zagranicznym czerpią doświadczenie w zakresie funkcjonowania w

⁴ Odnosi się to do tzw. skumulowanej wartości BIZ, którą odróżnić należy od przepływów rocznych.

⁵ Dokładna analiza wpływu inwestycji bezpośrednich na gospodarki regionalne znajduje się w opracowaniach IBnGR: Profile społeczno-gospodarcze regionów oraz Jak integracja z UE wpłynie na polskie regiony?.

warunkach gospodarki otwartej od firm „matek” i dlatego integracja z UE jest dla tych podmiotów w tym względzie mniejszym zagrożeniem (rozumianym jako zwiększenie presji konkurencyjnej) niż dla firm polskich.

Znaczenie inwestycji zagranicznych w transformującej się gospodarce jest szczególnie ważne z następujących powodów:

1. Niedobór środków finansowych z jednej strony oraz zwiększone zapotrzebowanie inwestycyjne z drugiej strony uniemożliwiają efektywne i szybkie zmniejszanie dystansu rozwojowego wobec UE. W województwie pomorskim w latach 1998-2000 suma nakładów inwestycyjnych (w cenach stałych z 1998 roku) w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosła około 8,5 tys. PLN, co jest wartością 2,5-krotnie niższą niż w województwie mazowieckim. Jak więc widać dla regionu, który jest w stanie przyciągać kapitał zagraniczny wygenerowanie większych nakładów inwestycyjnych jest znacznie łatwiejsze. Kapitał zagraniczny stwarza szansę na zmniejszenie luki inwestycyjnej i w konsekwencji przyspieszenie rozwoju gospodarczego i efektywnej konwergencji wobec krajów i regionów UE, ponieważ inwestorów zagranicznych cechuje znacznie wyższa zdolność do inwestowania. Dzieje się tak poprzez modernizację majątku produkcyjnego oraz poprawę konkurencyjności. Świadczą o tym znacznie większe – niż w firmach krajowych – wartości ponoszonych nakładów inwestycyjnych w przeliczeniu na pracującego oraz udział tychże nakładów w przychodach ze sprzedaży.
2. Porównanie Polski z innymi regionami i krajami (UE oraz Europy Środkowo-wschodniej) wskazuje na bardzo małą rolę, jaką w gospodarce odgrywa eksport. Tymczasem prowadzący w Polsce działalność zagraniczni inwestorzy charakteryzują się znacznie większą skłonnością do eksportu niż firmy krajowe, czego dowodem jest między innymi znacznie wyższa niż w przedsiębiorstwach wyłącznie polskich wartość

eksportu w przeliczeniu na jednego zatrudnionego oraz udziały eksportu w przychodach ze sprzedaży⁶.

3. Zagraniczne inwestycje są podstawowym czynnikiem modernizacji i przebudowy technologicznej w Polsce. Najlepszym przykładem są zmiany na liście głównych towarów eksportowych Polski. Obecnie wśród najważniejszych pozycji towarowych w eksporcie znajdują się samochody oraz silniki samochodowe, czyli dobra produkowane przez firmy z udziałem kapitału zagranicznego. Jest to bardzo poważna zmiana w stosunku do lat poprzednich, kiedy to struktura eksportu była znacznie mniej korzystna, a na liście najważniejszych dóbr eksportowych dominowały towary nisko przetworzone i surowce. W firmach z kapitałem zagranicznym relatywnie niskie jest zużycie energii w relacji do generowanej sprzedaży. Świadczy to o nowoczesności parku maszynowego, a także o mniej szkodliwym wpływie działalności gospodarczej na stan środowiska przyrodniczego.

Obserwacje strumieni inwestycyjnych w krajach, które wcześniej niż Polska stały się członkami UE wskazują, że w okresie bezpośrednio poprzedzającym akcesję i zaraz po niej wystąpił istotny wzrost wartości napływających BIZ. Efekt ten wiązał się bezpośrednio ze wzrostem ich atrakcyjności inwestycyjnej, spadkiem ryzyka dla podejmowania działalności oraz z upodobnieniem otoczenia działalności przedsiębiorstw do znanych warunków w krajach będących członkami UE. Analogiczny efekt - wzrostu wartości BIZ - prawdopodobnie nie wystąpi w Polsce. Jeśli wzrost będzie miał miejsce, to jego siła będzie znacznie mniejsza.

Wynika to z następujących faktów:

⁶ Zob. szerzej w Umiński S., „Znaczenie zagranicznych inwestycji bezpośrednich dla transferu technologii do Polski”, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2002.

- przez wielu inwestorów zagranicznych antycypowany efekt członkostwa został już zdyskontowany w latach 90., kiedy to wartość napływu kapitału w formie BIZ do Polski konsekwentnie wzrastała⁷
- aktualnie mamy do czynienia z dekoniunkturą w świecie i dynamika transferów kapitałowych słabnie
- w Polsce, w ocenie zagranicznych inwestorów, pogarsza się klimat inwestycyjny; BIZ podejmowane są tym samym u konkurentów Polski, takich jak Czechy, Słowacja i Węgry
- maleje liczba atrakcyjnych ofert prywatyzacyjnych, co prowadzi do spadku zainteresowania kapitału zagranicznego Polską.

W nadchodzących latach – według różnych szacunków – należy spodziewać się napływu BIZ do Polski o wartości 8-12 mld USD rocznie, co oznacza (zaledwie) utrzymanie dotychczasowych trendów.

Kapitał zagraniczny w różnym stopniu angażuje się w regionach. Obok województw, którym udało się przyciągnąć BIZ o znacznej wartości, są także takie, do których kapitał napłynął w bardzo małej skali. Jest to pochodną zróżnicowanej atrakcyjności inwestycyjnej województw, określanej między innymi przez chłonność rynku, dostępność komunikacyjną, specyfikę rynku pracy, koszty pracy, odległość regionu od zachodniej lub wschodniej granicy Polski, strukturę przemysłu, atrakcyjność turystyczną i wiele innych czynników. To zróżnicowanie będzie m. in. określało charakter reakcji regionów na integrację. W porównaniu z innymi województwami, zaangażowanie BIZ w Pomorskiem pozostaje na średnim poziomie (7. miejsce w rankingu). Według danych Instytutu Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego pod koniec 1999 roku na region przypadało około 2,5 proc. z wartości BIZ w Polsce ogółem. Udział

⁷ Jasne deklaracje polityczne, konsekwencja reform społeczno-gospodarczych oraz sytuacja geopolityczna Polski bardzo wyraźnie i wiarygodnie wskazywały na nieuchronność akcesji Polski do UE – w połączeniu z dużym i rozwijającym się rynkiem oraz prywatyzacją stanowiło to wystarczający bodziec dla inwestorów zagranicznych.

regionu w całości kapitału zagranicznego w Polsce (2,5 proc.) jest ponad dwukrotnie niższy niż udział w PKB kraju (5,7 proc.). Pokazuje to, że istnieje duża luka między potencjałem endogenicznym regionu a zainteresowaniem inwestorów zagranicznych, które dotychczas nie odpowiada nie tylko aspiracjom regionu, ale także jego realnym możliwościom. Szansą na lepsze wykorzystanie atutów Pomorza dla przyciągania BIZ jest efektywna współpraca bałtycka, która dzięki integracji Polski, Litwy, Łotwy i Estonii z UE zyska wsparcie polityczne i ekonomiczne.

Jako kryteria podziału województw na skupienia, charakteryzujące wpływ inwestycji zagranicznych na gospodarkę regionalną w warunkach integracji uwzględniono następujące wskaźniki:

- syntetyczny wskaźnik udziału firm z kapitałem zagranicznym w gospodarce województwa (liczony na podstawie udziału firm z zagranicznym kapitałem w regionalnej liczbie podmiotów, przychodach ze sprzedaży, nakładach inwestycyjnych oraz wartości środków trwałych)
- dynamikę wzrostu udziału podmiotów zagranicznych w latach 1996-1999 w wyżej wymienionych zmiennych
- udział firm z kapitałem zagranicznym w eksporcie
- dynamikę eksportu generowanego przez firmy z udziałem kapitału zagranicznego
- udział inwestycji zagranicznych z UE w całości BIZ w regionie.

Wybór takich cech jest uzasadniony z następujących względów:

1. Pierwsza z miar (syntetyczny wskaźnik udziału firm z kapitałem zagranicznym w gospodarce województwa) wskazuje na zakres w jakim podmioty z kapitałem zagranicznym uczestniczą w życiu gospodarczym regionu. Pozwala to na zrelatywizowanie zaangażowania kapitału zagranicznego w stosunku do potencjału go spodarczego regionu. Firmy

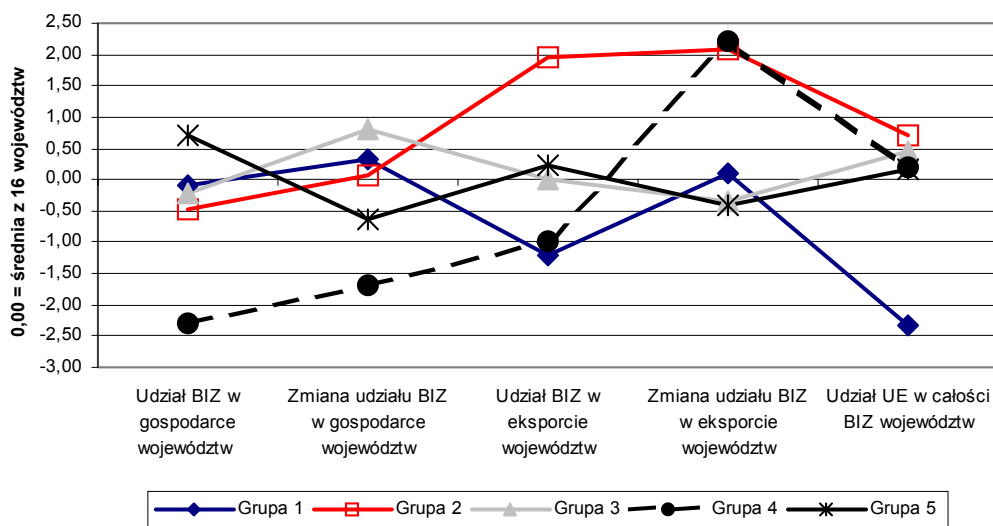
z kapitałem zagranicznym działające w Polsce charakteryzują się, jak już wspomniano, z reguły wyższym poziomem konkurencyjności niż firmy rodzime. Tym samym, z punktu widzenia integracji regionów z UE, wysoka wartość wskaźnika jest korzystna. Należy zastrzec, że w przypadku regionów o niskim potencjale ekonomicznym i rozdrobnionej strukturze gospodarczej wysoki wskaźnik może być rezultatem wejścia lub obecności jednego, bądź kilku znaczących inwestorów, którzy – ze względu na odniesienie do stosunkowo niskiego potencjału – uzyskują znaczący udział w regionalnej gospodarce.

2. Drugi ze wskaźników charakteryzuje dynamikę wzrostu znaczenia inwestorów zagranicznych w regionalnej gospodarce, co w znacznej mierze może być pochodną atrakcyjności inwestycyjnej.
3. Wysoki udział firm z kapitałem zagranicznym w eksporcie zwiększa zdolność do konkutowania na rynkach międzynarodowych, ponieważ zagraniczni inwestorzy z reguły mają lepszy dostęp do sieci dystrybucji w krajach UE, oferują także bardziej zaawansowane technologicznie produkty, a ich eksport jest z reguły mniej podatny na wahania koniunkturalne.
4. Dynamika eksportu generowanego przez zagranicznych inwestorów wskazuje na zmiany zachodzące w zakresie zaangażowania BIZ w regionalny handel.
5. Ostatni ze wskaźników – udział inwestycji zagranicznych z UE w bezpośrednich inwestycjach zagranicznych regionu ogółem – jest miarą powiązania inwestycyjnego regionu z krajami UE.

Kształtowanie się średniej wielkości cech w poszczególnych skupieniach przedstawia wykres 3.

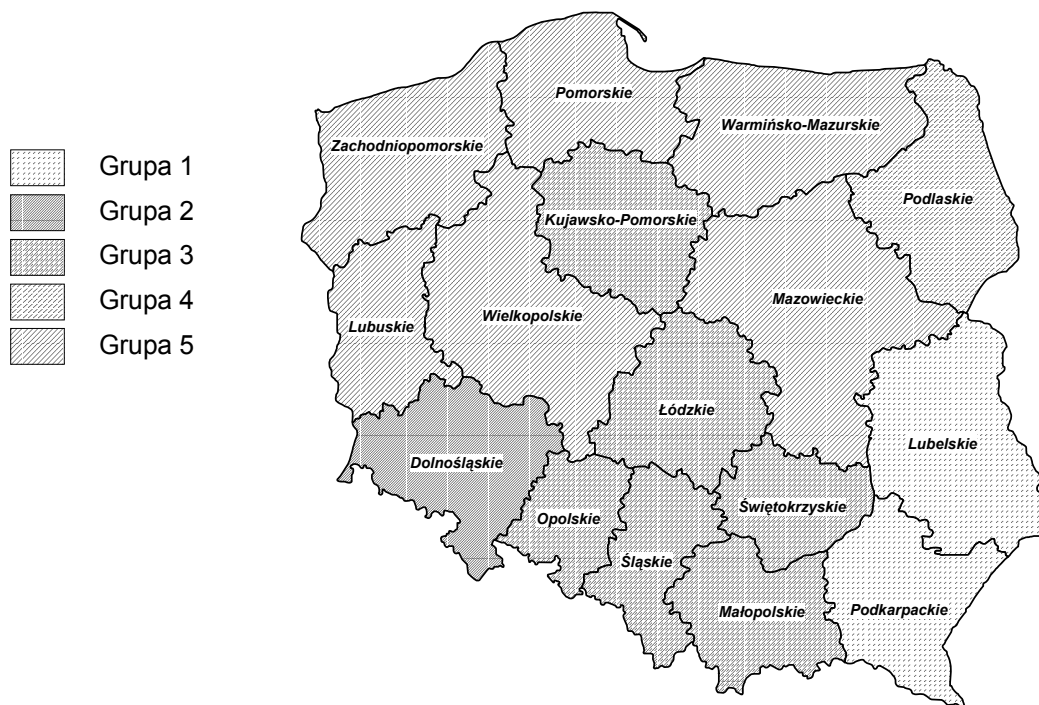
Wykres 3. Inwestycje bezpośrednie – charakterystyka skupień regionów

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Podział województw na skupienia, dokonany z punktu widzenia BIZ przedstawia mapa 3.

Mapa 3. Podział województw na skupienia z punktu widzenia BIZ

Źródło: Opracowanie IBnGR.

W zakresie oceny wpływu integracji na regiony, który określony jest przez bezpośrednie inwestycje zagraniczne, Mazowieckie wraz z Lubuskim, Pomorskiem, Zachodniopomorskiem, Warmińsko-mazurskiem oraz Wielkopolskiem tworzą grupę województw charakteryzującą się wysokim udziałem jednostek lokalnych z kapitałem zagranicznym na tle podmiotów gospodarczych ogółem województwa, średnim udziałem firm z kapitałem zagranicznym w eksporcie województw oraz niską dynamiką zmian w tym zakresie. Charakteryzuje je również średni wzrost znaczenia firm z kapitałem zagranicznym w regionalnej gospodarce i wysoki udział inwestorów z UE w całości kapitału zagranicznego.

Mimo tej pozytywnej charakterystyki, należy stwierdzić, że Pomorskie nie wykorzystuje w pełni swojego potencjału społecznego i gospodarczego – w tym także położenia geograficznego – dla przyciągania kapitału zagranicznego. Jest to wynikiem wielu czynników, także natury historycznej. Jak pokazują ostatnie lata, wydaje się, że Pomorze stopniowo odnajduje swoje miejsce na gospodarczej mapie tej części Europy. Chodzi szczególnie o rozwój innowacyjny, który dzięki integracji z UE uzyska nowe silne bodźce – zarówno o charakterze rynkowym (lepsze warunki do współpracy biznesowej i inwestowania), jak też w postaci lepszego dostępu do pomocy publicznej (środków strukturalnych i innych programów rozwojowych UE). Szczególnie istotne będą inwestycje zwiększające potencjał dla rozwoju handlu wewnątrzgałęziowego z liderami rozwoju innowacyjnego (Finlandią i Szwecją) oraz umiejętność wykorzystywania ich doświadczeń i wiedzy. Doskonałą platformą może stać się Northern Dimension Unii Europejskiej, czyli polityka wobec regionu morza bałtyckiego.

Dla Pomorza ważne jednak jest aby w pełni wykorzystywać szanse wynikające z akcesji. W przypadku BIZ wiąże się to z koniecznością budowania zróżnicowanej oferty dla inwestorów zagranicznych – promowania różnych aspektów atrakcyjności inwestycyjnej regionu.

Podczas gdy aglomeracja trójmiejska może skupić się na przyciąganiu inwestycji w sektorach najnowocześniejszych, pozostały obszar regionu może być promowany pod innym kątem: turystyki, rolnictwa i przetwórstwa żywności, rzemiosła, ekologicznie zrównoważonego przemysłu drzewnego itp. W innym przypadku istnieje niebezpieczeństwo dalszego pogłębiania się dysproporcji rozwojowych między aglomeracją a pozostałą częścią województwa.

Szansą wynikającą z jednoczesnego przyjęcia do UE trzech innych krajów bałtyckich (Litwy, Łotwy i Estonii) jest także możliwość rozwoju relacji gospodarczych i naukowych z Rosją – bez wątpienia szansa ta będzie większa w przypadku współdziałania naszych krajów, a nie konkurowania o rynki rosyjskie. W tym kontekście region pomorski ma szansę na przyciągnięcie inwestycji zagranicznych (szczególnie niemieckich) ukierunkowanych na ekspansję na rynki wschodnie: przedsiębiorstwa takie wykorzystywałyby bliskość geograficzną, stosunkowo tanią i dobrze przygotowaną siłę roboczą oraz znajomość i stabilność otoczenia instytucjonalnego (*acquis*). Bliskość rynków wschodnich jest także szansą dla rozwijających się pomorskich firm na inwestowanie na tych rynkach, co niewątpliwie wraz z rozwojem tych firm i stabilizowaniem się sytuacji politycznej i gospodarczej w Rosji, na Ukrainie i na Białorusi, będzie następowało. Łatwiej, ze względu na wspólną obecność w UE, będzie podjąć ryzyko inwestycji w trzech krajach bałtyckich.

Podsumowując, stwierdzić należy że BIZ są coraz bardziej istotnym elementem gospodarki polskich województw. Akcesja Polski do UE praktycznie nie spowoduje wielu zmian w zakresie ram prawnych funkcjonowania firm z udziałem zagranicznym w Polsce. Obowiązujące w Polsce prawo odnośnie do podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej przez inwestorów zagranicznych w latach 90. podlegało zmianom liberalizacyjnym i dostosowaniom do *acquis*.

Jak wykazują badania i opinie inwestorów, raczej mało prawdopodobny jest scenariusz poważniejszego wzrostu BIZ w Polsce w rezultacie akcesji. Liczyć należy się raczej z utrzymaniem dotychczasowych trendów w tempie napływu BIZ.

Bezpośrednią konsekwencją BIZ jest zazwyczaj wzrost konkurencji na danym rynku, co może być zagrożeniem dla słabszych firm krajowych. Z drugiej strony, z punktu widzenia sytuacji społecznej i gospodarczej oraz potencjału rozwojowego regionu, BIZ są najczęściej zjawiskiem bardzo pozytywnym. Ten pozytywny wpływ ma często charakter pośredni w postaci wzrostu konkurencyjności innych firm, także krajowych. Przedstawić można trzy powody, dla których BIZ prowadzą do poprawy konkurencyjności firm rodzimych. Pierwszym jest efekt demonstracji. Bez względu na to, jak silnie zagraniczny inwestor stara się utrzymać w tajemnicy swą technologię, *know-how*, źródło przewagi konkurencyjnej bądź inne zasoby, definitywnie pragnie zademonstrować swój produkt i wejść z nim na rynek. Jest to sygnałem dla innych producentów, że produkt istnieje, jak funkcjonuje, jakie są jego cechy oraz, że jest na niego popyt przy określonej cenie rynkowej. Drugim jest efekt konkurencji, który dotyczy także inwestorów zagranicznych działających na regionalnym rynku. Gdy zagraniczny inwestor wytwarza lepszy produkt, który znajduje nabywców, pozycja innych przedsiębiorstw jest zagrożona. Aby utrzymać udziały rynkowe muszą one ulepszać swe produkty i "równać do najlepszego". Efekt trzeci określany jest jako *learning by watching*, czyli uczenie się przez podpatrywanie, gdy doświadczenie technologiczne przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego imitowane jest przez przedsiębiorstwa.

W konfrontacji z inwestorami zagranicznymi, którzy lokując swoją działalność zwiększają presję konkurencyjną na danym rynku, przedsiębiorstwa polskie mają istotną przewagę: znajomość rynku. Jest to atut, który w pierwszej fazie konkurowania jest niezwykle cenny. Poza tym,

jak pokazują doświadczenia wcześniejszych akcesji, realokacja działalności gospodarczej w większym stopniu ma charakter komplementarny niż substytucyjny. Oznacza to, że BIZ i handel zagraniczny rozszerzają dostępny asortyment dóbr, a w mniejszym stopniu zastępują krajową produkcję ofertą zagraniczną. Dzięki temu obie strony procesu integracyjnego mogą zyskać na zwiększonej wymianie towarowej i kapitałowej.

Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową od 1993 roku prowadzi badania dotyczące regionalnej atrakcyjności inwestycyjnej, których celem jest ocena najważniejszych elementów tzw. katalogu czynników lokalizacyjnych. Założenie, że inwestorzy poza kompleksową makroekonomiczną oceną klimatu inwestycyjnego dokonują waloryzacji tylko niektórych interesujących ich aspektów charakteryzujących region, było podstawą wyróżnienia tzw. mikroklimatów, na które składają się: dostępność komunikacyjna, chłonność rynku, rynek pracy, zaplecze przemysłowe, otoczenie biznesu, transformacja gospodarki, atrakcyjność turystyczna i stan środowiska przyrodniczego. Metodologia badania bazuje na tzw. wskaźnikach taksonomicznych. W trakcie trwania studiów dotyczących regionalnej atrakcyjności Polski zaobserwowano, że zmienia się waga poszczególnych motywów decydujących o wyborze lokalizacji firmy. Na początku badań – dla inwestujących na polskim rynku firm zagranicznych – największe znaczenie miała ogólna stabilizacja makroekonomiczna oraz relatywnie dobrze rozwinięta lokalna infrastruktura łączności. Wraz z burzliwym rozwojem telekomunikacji, rola tego motywu systematycznie malała. Spadkowi znaczenia łączności towarzyszyło zwiększenie znaczenia transformacji gospodarki, a szczególnie wzrost udziału prywatnego sektora gospodarki w liczbie pracujących i regionalnej wartości dodanej.

W tzw. częściowym rankingu dotyczącym dostępności komunikacyjnej Pomorskie znalazło się w klasie A⁸. Pod względem chłonności rynku region znalazł się w klasie C, a pod względem poziomu rozwoju przemysłu w klasie B. Jeżeli chodzi o transformację gospodarki to Pomorze uplasowało się w grupie C. Na szczególną uwagę zasługuje rynek pracy, jako kolejny element uwzględniany w ocenie atrakcyjności inwestycyjnej. Po pierwsze, jest odzwierciedleniem sytuacji społeczno-gospodarczej regionu czy kraju – wskaźniki opisujące sytuację na rynku pracy mogą więc być traktowane jako miary syntetyczne. Po drugie, rynek pracy ujawnia wszystkie niedostosowania i sztywności w systemie kształcenia, co przekłada się na brak dostosowania struktury podaży i popytu na pracowników określonych zawodów. Po trzecie, stopa bezrobocia wpływa na wielkość spożycia i skłonność do konsumpcji gospodarstw domowych, a jej wysoki poziom ogranicza chłonność rynku regionalnego. Po czwarte, brak równowagi na rynku pracy rodzi ryzyko powiększania się strefy ubóstwa oraz wzrostu patologii społecznych i wymaga interwencji o charakterze socjalnym.

Pod względem sytuacji na rynku pracy Pomorskie uplasowało się w klasie B. Cechą charakterystyczną regionu jest relatywnie niski udział długotrwale bezrobotnych oraz duże zróżnicowania wewnątrzregionalne stopy bezrobocia. Pod względem atrakcyjności otoczenia biznesu województwo uplasowało się w klasie B, natomiast pod względem atrakcyjności turystycznej w klasie A, a w zakresie stanu środowiska naturalnego w klasie B. Na podstawie częściowych ocen zawartych w poszczególnych mikroklimatach sporządzona została syntetyczna ocena atrakcyjności województw. Jest ona wypadkową poszczególnych mikroklimatów. Do klasy A – najwyższej atrakcyjności – zaliczone zostały dwa regiony: Mazowsze i Śląsk. Województwo pomorskie znalazło się w drugiej grupie (klasa B) dzięki: dobrej dostępności komunikacyjnej, poziomowi rozwoju

⁸ W każdym z częściowych rankingów atrakcyjności inwestycyjnej województwa podzielone zostały na 5 klas, od A do E. Do klasy A należą województwa oferujące najkorzystniejsze warunki dla inwestorów, natomiast w klasie E – najslabsze.

przemysłu, otoczenia biznesu, wysokiej atrakcyjności turystycznej i relatywnie dobrej sytuacji w zakresie stanu środowiska przyrodniczego. Są to więc atuty sprzyjające proinnowacyjnemu rozwojowi aglomeracji trójmiejskiej oraz zrównoważonemu rozwojowi turystyczno-usługowemu obszarów poza aglomeracją.

Tabela 2. Syntetyczna ocena atrakcyjności inwestycyjnej – ranking województw

Województwo	Klasa
Mazowieckie, Śląskie	A
Wielkopolskie, Pomorskie , Dolnośląskie, Zachodniopomorskie	B
Małopolskie, Lubuskie, Łódzkie Kujawsko-pomorskie, Opolskie	C
Warmińsko-mazurskie, Podkarpackie, Podlaskie Lubelskie, Świętokrzyskie	D

Źródło: Opracowanie IBnGR.

1.4. Fundusze strukturalne

Fundusze strukturalne są narzędziem polityki regionalnej i strukturalnej UE, której celem jest zwiększenie stopnia spójności społeczno-gospodarczej regionów w krajach członkowskich UE. Zgodnie z wynikami negocjacji, Polska objęta będzie pomocą z tych funduszy, która w latach 2004 – 2006 ma zamknąć się kwotą ok. 11 052 mln Euro⁹.

⁹ Łączna alokacja funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności.

Znaczenie funduszy strukturalnych dla gospodarki związane jest z następującymi faktami:

1. Interwencja strukturalna UE zwiększając znacząco zasób kapitału inwestycyjnego powinna przyspieszyć procesy modernizacyjne i rozwojowe – ponieważ zakres tej interwencji jest szeroki, przyspieszenie to dotknie wielu dziedzin bezpośrednio (infrastruktura transportowa i biznesowa, potencjał technologiczny i techniczny, kapitał ludzki itp.) a pozostałych w sposób pośredni (np. przez zwiększenie tempa wzrostu gospodarczego).
2. Polityka regionalna i strukturalna UE, której narzędziem są fundusze i programy, ma na celu uzupełnienie wysiłków inwestycyjnych w krajach / regionach słabiej rozwiniętych – stąd też rola katalizatora, jaką pełnią fundusze strukturalne, polegająca na: mobilizowaniu prywatnych i publicznych środków krajowych, zmuszaniu do perspektywicznego myślenia (programowania rozwoju), dyscyplinowaniu (sprawozdawczość, monitoring i ewaluacja) i promowaniu partnerstwa (na różnych szczeblach i w różnych przekrojach).

Przy analizie znaczenia funduszy strukturalnych dla rozwoju polskich regionów nie sposób nie zauważyć pewnych uwarunkowań, które mogą ograniczyć szanse na ich skuteczne wykorzystanie. Są to elementy określające tzw. potencjał absorpcyjny, który determinowany jest przez:

- zdolność i umiejętność współfinansowania środków strukturalnych przez środki krajowe (publiczne i / lub prywatne)
- umiejętność odpowiedniego (zgodnego z zasadami i prawem) przygotowania projektów, ich realizacji, monitorowania i ewaluacji – dotyczy to wszystkich szczebli systemu wdrażania funduszy w Polsce
- umiejętność współpracy wszystkich partnerów w procesie wdrażania funduszy – od rządu i Komisji Europejskiej, aż do ostatecznego beneficjenta pomocy strukturalnej.

Do analizy wpływu funduszy strukturalnych na gospodarkę regionalną wykorzystano następujące wskaźniki:

- sprawność instytucjonalną poszczególnych województw (wskaźnik syntetyczny)
- potencjał inwestycyjny na jednego mieszkańca w latach 2001-2006
- wartość środków z funduszy strukturalnych w latach 2004-2006 w euro na jednego mieszkańca
- udział województw w całości zakontraktowanych środków w projekcie Phare po 1 stycznia 1996 roku.

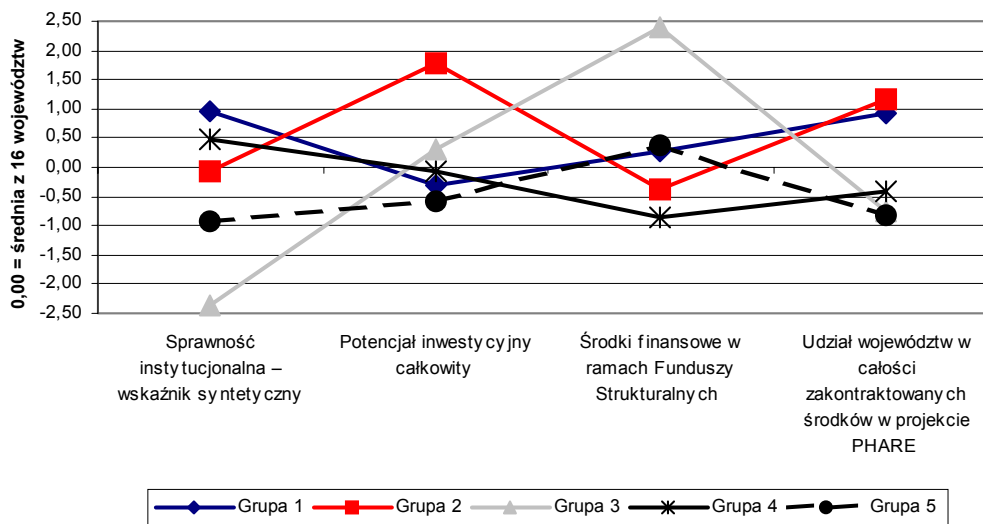
Wybór takich cech uzasadniony jest z następujących względów:

1. Sprawność instytucjonalna wpływa na skuteczność w pozyskiwaniu środków strukturalnych. Jak wynika z analizy, wskaźnik sprawności instytucjonalnej jest regionalnie zróżnicowany, a więc zróżnicowany może też być instytucjonalny potencjał absorpcyjny.
2. Potencjał inwestycyjny na jednego mieszkańca jest wskaźnikiem szacunkowym charakteryzującym w przybliżeniu zdolność w zakresie współfinansowania projektów, co jest warunkiem pozyskania środków z funduszy strukturalnych.
3. Szacunkowa wartość środków z funduszy strukturalnych na jednego mieszkańca danego województwa w horyzoncie czasowym do 2006 roku (regionalna alokacja środków w ramach Ram Wsparcia Wspólnoty) pozwala na ocenę potencjalnego znaczenia interwencji strukturalnej w poszczególnych regionach.
4. Wskaźnik udziału województw w zakontraktowanych środkach z Phare jest swoistym testem, pozwalającym ocenić skuteczność regionów w ubieganiu się o środki finansowe pochodzące z funduszy europejskich.

Średnią wartość cech dla poszczególnych wiązek przedstawiono na wykresie 4.

Wykres 4. Fundusze strukturalne – charakterystyka skupień regionów

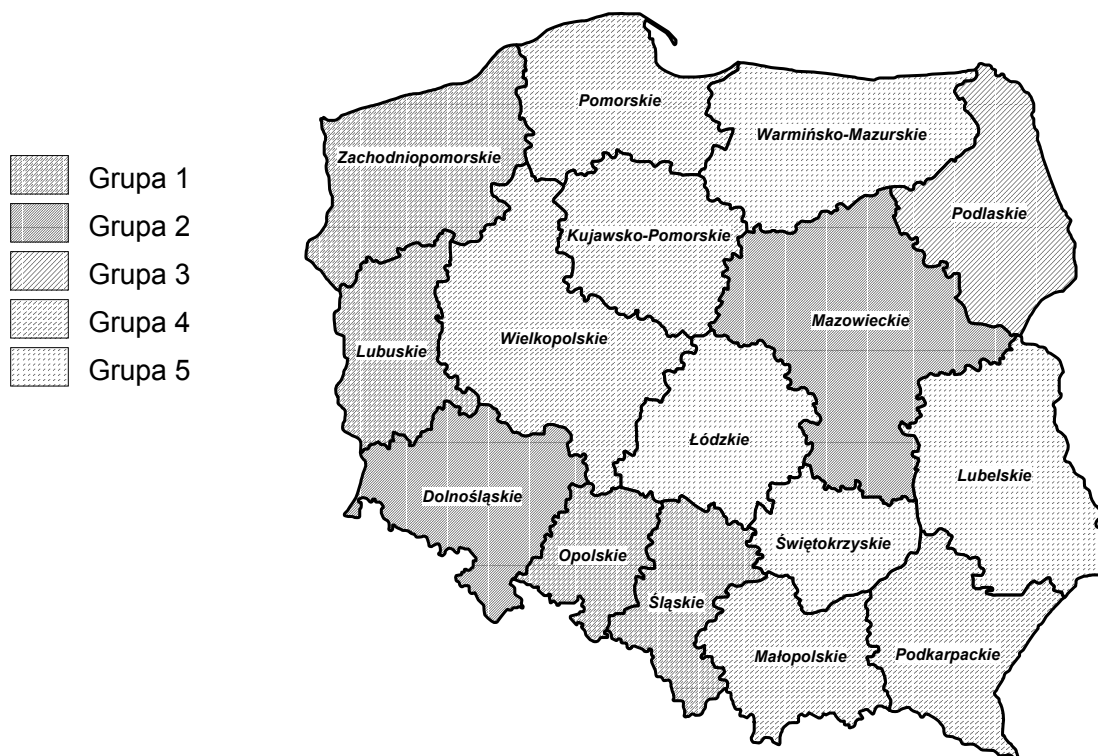

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Jak widać cechy średnie dla poszczególnych wiązek są bardzo zróżnicowane i nie można wyróżnić żadnego skupienia, które z punktu widzenia możliwości oraz potencjalnych efektów wykorzystania funduszy strukturalnych byłoby zdecydowanie „najlepsze”.

Na mapie 4 przedstawiono podział województw na skupienia pod względem potencjalnego znaczenia interwencji strukturalnej UE dla regionalnej gospodarki. Pomorze znalazło się w grupie 4, która jest najliczniejsza. Charakteryzuje się ponadprzeciętną sprawnością instytucjonalną, średnim poziomem potencjału inwestycyjnego, niską potencjalną wartością funduszy strukturalnych na mieszkańca oraz niskim udziałem w całości zakontraktowanych środków z Phare.

Mapa 4. **Podział regionów na skupienia z punktu widzenia potencjalnego wpływu funduszy strukturalnych**

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Ze względu na ograniczenia w dostępie do danych oraz złożoność problemu, analizę tę należy traktować z dużą rezerwą. Jakość administracji publicznej oraz przedsiębiorczość lokalnych społeczności są aspektami niezwykle trudno mierzalnymi – a to od nich w głównej mierze zależeć będzie zdolność do absorpcji środków strukturalnych.

Poniżej, w bardziej szczegółowy sposób, zaprezentowano projekcję IBnGR dotyczącą sposobu podziału środków, które napłyną do Polski w ramach unijnych funduszy strukturalnych. Środki unijne dostępne dla poszczególnych regionów wyznaczono w oparciu o dwa kryteria: liczbę ludności w regionie oraz rozmiar inwestycji pomniejszonych o spłaty zobowiązań służący przybliżeniu możliwości absorpcyjnych, według następującego algorytmu:

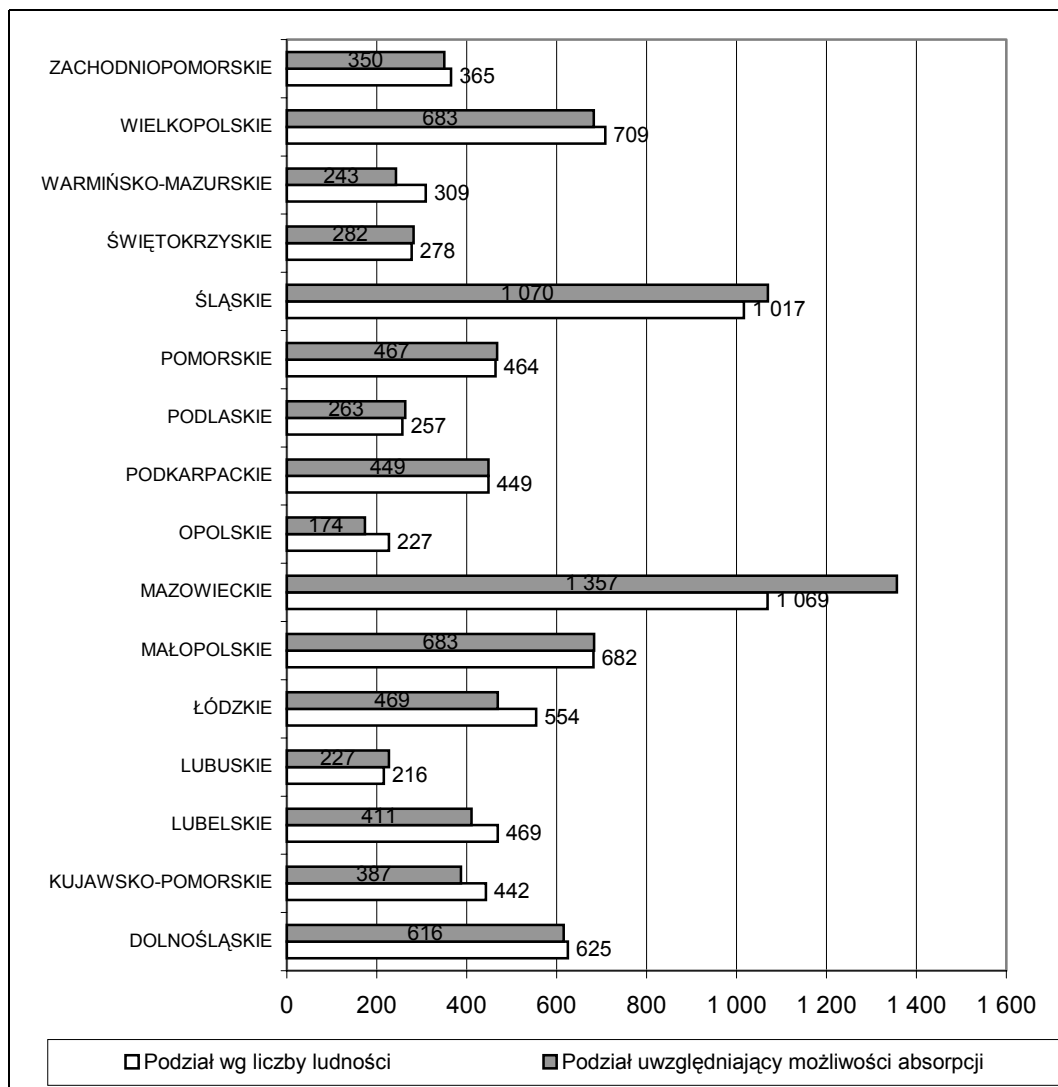
- łączna kwota środków, którą gospodarka będzie w stanie wykorzystać stanowić będzie 76 proc. środków postawionych do dyspozycji,
- wstępny podział środków jest proporcjonalny do liczby ludności w regionie (załączono wyniki symulacji przy podziale środków w oparciu o to tylko kryterium),
- wyznaczone są możliwości absorpcji regionów, przy założeniu, iż kwoty, jakie będą w stanie przeznaczyć na dodatkowy wkład krajowy stanowią третią część wydatków majątkowych jednostek samorządu terytorialnego w 2001 roku pomniejszonych o czwartą część łącznych zobowiązań,
- w regionach, gdzie możliwości absorpcyjne nie przekraczają kwoty będącej wynikiem wstępnego podziału, dostępne środki równe są możliwościom absorpcyjnym,
- kwoty przekroczenia dzielone są pomiędzy województwa mające nadwyżkę możliwości absorpcyjnych nad kwotą z wstępnego podziału, proporcjonalnie do udziału nadwyżki regionu w sumie nadwyżek i powiększają środki uzyskane przez te regiony w podziale wstępnym.

Wykres 5 prezentuje wyniki obu etapów podziału.

W wyniku akcesji do UE i napływu do Polski funduszy strukturalnych oczekiwany jest pozytywny efekt wzrostu w regionach zarówno produktu krajowego (regionalnego) brutto jak też zatrudnienia. Podstawowym kanałem, przez który fundusze strukturalne wpłyną na wyniki gospodarcze będą inwestycje w kapitał materialny w sektorze dóbr wymiennych. Dodatkowy impuls wzrostowy nierównomiernie rozłoży się na regiony.

Wykres 5. Średnioroczne środki wspólnotowe dostępne dla regionów w latach 2004-2012, mln zł

Źródło: Obliczenia IBnGR.

W myśl jednego ze stereotypów na temat akcesji do UE, w wyniku procesu integracji Polski z UE wszyscy zyskują. Tymczasem należy zdać sobie sprawę, że bardzo prawdopodobny jest scenariusz w rezultacie którego względne zmiany atrakcyjności regionów powodują realne straty w niektórych z nich, mimo, że w ujęciu bezwzględnym, atrakcyjność inwestowania rośnie w całym kraju. Można wyobrazić sobie bowiem scenariusz „wysysania” inwestycji z regionów o mniejszej dynamice

wzrostu atrakcyjności oraz nierównomiernego dopasowywania się możliwości wytwórczych regionów do wymagań wspólnego rynku. W tabeli 3 przedstawione zostały wyniki symulacji przeprowadzonej przez IBnGR dotyczącej średniorocznego wzrostu wartości dodanej oraz zatrudnienia w latach 2004-2012. W tabeli przedstawiono tzw. scenariusz bazowy, czyli ekstrapolowanie sytuacji zastanej w regionach, bez procesu integracji. W tym przypadku dynamika wzrostu wartości dodanej dla pomorskiego prognozowana jest na 1,3 proc. Z uwzględnieniem funduszy strukturalnych, w zależności od scenariusza absorpcji (absorpcja funduszy według liczby ludności bądź według możliwości absorpcyjnych) dodatkowa dynamika wzrostu w porównaniu do scenariusza bazowego wynosi od 0,9 proc., a łącznie z efektami popytowymi 1,9 proc.

Tabela 3. Średnioroczny wzrost wartości dodanej oraz zatrudnienia w latach 2004 – 2012 w wyniku napływu funduszy strukturalnych i wystąpienia efektów popytowych

Region	Scenariusz bazowy	Tylko fundusze, podział na regiony wg liczby ludności	Tylko fundusze, podział na regiony wg możliwości absorpcyjnych	Pełna integracja wraz z efektami popytowymi
	Dynamika wzrostu	Dodatkowa dynamika wzrostu w porównaniu do scenariusza bazowego		
WARTOŚĆ DODANA				
Polska	3,4 proc.	0,9 proc.	0,9 proc.	2,1 proc.
Pomorskie	1,3 proc.	0,9 proc.	0,9 proc.	1,9 proc.
ZATRUDNIENIE				
Polska	0,4 proc.	0,4 proc.	0,4 proc.	1,3 proc.
Pomorskie	- 0,6 proc.	0,4 proc.	0,4 proc.	1,3 proc.

Źródło: Obliczenia IBnGR.

Wyniki prognozowane dla Pomorza są na poziomie średniej krajowej¹⁰. W zakresie średniorocznego wzrostu zatrudnienia w latach 2004-2012 wyniki

¹⁰ Omawiamy tutaj jedynie wyniki modelu odnoszące się do funduszy strukturalnych. Pełne wyniki modelu prezentowane są w części wnioskowej.

modelu wskazują, że Pomorskie może odnotować dodatkową dynamikę wzrostu zatrudnienia średniorocznie na poziomie 1,3 proc. (wraz z efektami popytowymi).

Skutki gospodarcze interwencji strukturalnej zależą przede wszystkim od kierunków i sposobów wydatkowania środków. Ze względu na napięcia społeczne nasilać się będą naciski na prosocjalne ukierunkowanie inwestycji, co w znaczący sposób ograniczyłoby rozwojowe znaczenie tych inwestycji (tzw. błąd grecki). W regionach takich jak Pomorze, szczególnie istotne jest właściwe programowanie rozwoju ze względu na strukturę gospodarki i zwyczajowo jednotorowe myślenie o możliwościach rozwoju. Oderwanie się od dogmatów i efektywne wykorzystywanie funduszy UE wymagać będzie partnerstwa i umiejętności przekonywania społeczeństwa o konieczności „poczekania” na pozytywne efekty inwestycji współfinansowanych przez UE.

2. WRAŻLIWE DZIEDZINY REAKCJI NA INTEGRACJĘ

2.1. Rolnictwo

Problemy rolnictwa stanowią jedno z najpoważniejszych wyzwań rozwojowych polskiej gospodarki. Sektor ten jest jednocześnie bardzo wrażliwy na procesy związane z integracją Polski z UE. Wynika to nie tylko z sytuacji w jakiej znajduje się polskie rolnictwo, ale również z faktu, że mechanizmy polityki rolnej UE bardzo głęboko ingerują w procesy zachodzące na rynku rolnym. Utrudnieniem w analizie wpływu akcesji na polską gospodarkę w tym zakresie jest niepewność co do przyszłego kształtu polityki rolnej w rozszerzonej UE. Ze względu na relatywnie wysoki udział rolnictwa w gospodarce państw kandydujących utrzymanie obecnego systemu wymagałoby znacznego podniesienia budżetu na dopłaty bezpośrednie, co budzi opory niektórych krajów UE.

Udział pracujących w rolnictwie w Polsce sięga 28 proc. ogółu pracujących, podczas gdy udział wartości dodanej brutto wytwarzanej w tym sektorze nieznacznie przekracza 3 proc. Ta dysproporcja – świadcząca o bardzo niskiej wydajności pracy – obrazuje skalę koniecznych przemian. Należy zwrócić uwagę, że polskie rolnictwo, w porównaniu z innymi

sektorami gospodarki, w niewielkim stopniu objął proces modernizacji. Polskę ominął również, charakterystyczny dla krajów o ugruntowanej gospodarce rynkowej, trwający latami proces spadku liczby pracujących w rolnictwie związany ze wzrostem wydajności pracy w tym sektorze. W efekcie zmiany jakie czekają polskie rolnictwo będą musiały odbywać się relatywnie szybko, co będzie wpływało na sytuację gospodarczą poszczególnych województw.

Transformacja w sektorze rolnictwa w Polsce jest procesem złożonym i przebiega w sposób zróżnicowany. Specyfika przemian jest wyraźnie odmienna dla dwóch, dających się wyodrębnić typów sektora rolnego. Pierwszy z nich to rolnictwo charakterystyczne dla południowo-wschodnich regionów kraju. Oparte jest ono na działalności indywidualnych gospodarstw mających na tych terenach bardzo długą tradycję. Są to z reguły gospodarstwa stosunkowo małe i niewyspecjalizowane. Charakteryzuje je zróżnicowany, niższy od przeciętnego stopień powiązania z rynkiem. Mała wydajność pracy wskazuje na znaczne bezrobocie ukryte, które jednak dzięki specyfice funkcjonowania tradycyjnych społeczności wiejskich nie spowodowało marginalizacji znacznego odsetka ludności (poziom bezrobocia rejestrowanego nie jest wysoki). Niski poziom dochodowości gospodarstw na tych terenach spowodował też pozytywne zmiany. Znaczna część ludności wiejskiej posiada inne, pozarolnicze źródła utrzymania.

Województwa, w których dominuje opisany powyżej typ rolnictwa, czekają największe zmiany w tym sektorze. Znaczny napływ funduszy, zarówno w formie dopłat bezpośrednich jak i w ramach funduszy strukturalnych, niewątpliwie przyczyni się do poprawy warunków życia na wsi. Niezależnie od sposobu naliczania dopłat w dłuższym okresie należy spodziewać się zwiększenia towarowości rolnictwa i nasilonego odpływu ludności z rolnictwa. Z punktu widzenia rozwoju regionów, w których takie procesy nastąpią, kluczową kwestią jest tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na

obszarach wiejskich oraz atrakcyjnej oferty osiedleńczej w ośrodkach miejskich. Jeżeli nie stworzy się tego rodzaju możliwości, mimo wsparcia z WPR, obszary te będą ulegać dalszej peryferyzacji.

Na przeciwległym biegunie znajdują się regiony północnej i zachodniej Polski. Są to obszary na których częściowa restrukturyzacja rolnictwa nastąpiła w wyniku upadku PGR-ów. Spowodowało to znaczny spadek zatrudnienia w rolnictwie. Jednocześnie przyczyniło się do rozszerzenia sfery ubóstwa i marginalizacji społecznej niespotykanej w innych regionach. Grunty rolne pozostałe w wyniku likwidacji PGR-ów stanowią dobrą bazę dla rozwoju wielkoobszarowego, intensywnego i wyspecjalizowanego rolnictwa. Gospodarstw tego typu przybywa, choć barierą w ich rozwoju są, w wielu przypadkach, nieuregulowane kwestie prawne i własnościowe nieużytkowanych obecnie gruntów rolnych. Poza tym ten typ gospodarowania nie jest nastawiony na tworzenie większej liczby miejsc pracy, w perspektywie nie rozwiąże więc kluczowych problemów terenów wiejskich omawianych regionów.

Zasadniczą kwestią dla tych województw jest wsparcie rozwoju obszarów wiejskich, co może nastąpić dzięki wykorzystaniu funduszy strukturalnych. Tworzenie pozarolniczych miejsc pracy, zwiększenie dostępu do edukacji na wszystkich poziomach oraz rozwój infrastruktury biznesowej i transportowej stanowią kluczowe działania niezbędne do poprawy warunków i jakości życia na tych terenach. Z drugiej strony dopłaty bezpośrednie w ramach WPR zwiększą siłę nabywczą ludności wiejskiej. Może być to bodźcem do rozwoju działalności pozarolniczych, a tym samym przyczynić się do spadku poziomu bezrobocia na obszarach wiejskich.

Przy analizie wpływu integracji na rolnictwo wykorzystano następujące wskaźniki:

- udział eksportu artykułów rolnych i żywnościowych do UE w całości eksportu tych artykułów w 2001 roku
- odsetek powierzchni gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 50 ha
- udział gospodarstw rolnych prowadzących działalność gospodarczą głównie na rynek.

Uwzględnienie tych kryteriów jest uzasadnione z następujących powodów:

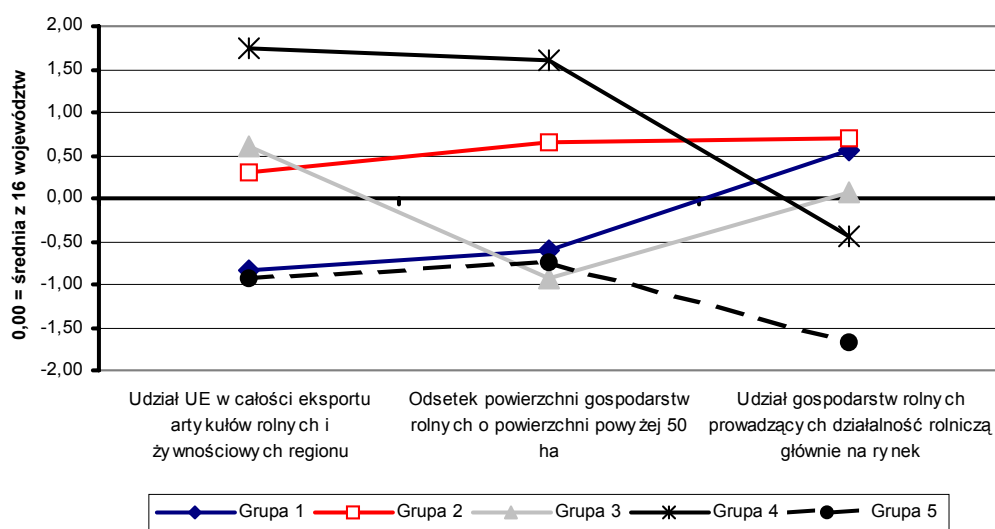
1. Udział eksportu artykułów rolnych i żywnościowych do UE w całości eksportu tych artykułów w 2001 roku pozwala na ocenę, w jakim stopniu pełna liberalizacja handlu tymi artykułami zwiększy zdolność do konkurowania polskich producentów.
2. Odsetek powierzchni gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 50 ha określa, jaki udział w uprawach mają producenci, którzy osiągają wysoką efektywność, a skala ich produkcji jest porównywalna do tej, którą osiągają farmerzy w UE.
3. Udział gospodarstw rolnych prowadzących działalność głównie na rynek świadczy o powiązaniu producentów z rynkiem i specjalizacji produkcji, która dokonała się pod wpływem popytu. Pośrednio, duży udział tego typu gospodarstw stanowi dowód zdolności adaptacyjnych i dostosowawczych do warunków gospodarki rynkowej.

Średnią wartość cech dla poszczególnych wiązek przedstawiono na wykresie 6, a podział województw na skupienia, dokonany z punktu widzenia sytuacji w rolnictwie przedstawiono na mapie 5.

Województwo pomorskie znalazło się w grupie 2, charakteryzującej się ponadprzeciętnym udziałem krajów UE w eksporcie produktów rolnych, wysokim udziałem dużych gospodarstw rolnych (ponad 50 ha) w strukturze agrarnej oraz wysokim odsetkiem gospodarstw rolnych prowadzących działalność skierowaną głównie na rynek.

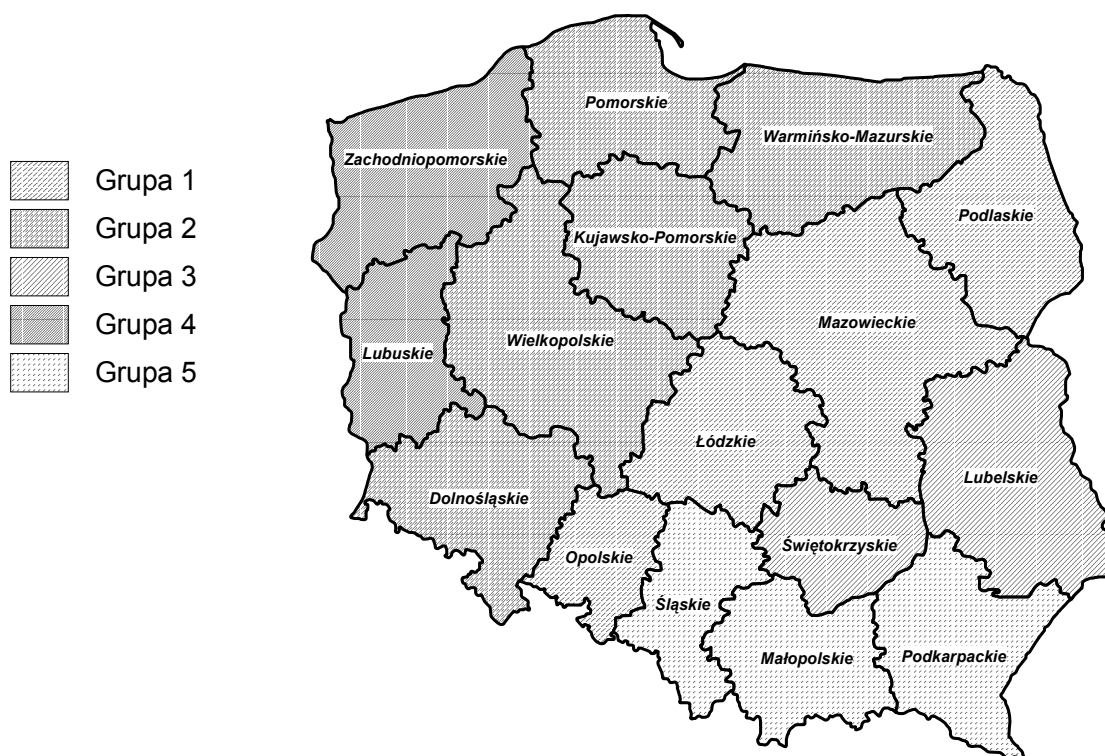

Wykres 6. Rolnictwo – charakterystyka skupień regionów

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Mapa 5. Podział regionów na skupienia z punktu widzenia podobieństwa reakcji rolnictwa na integrację Polski z UE

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Znaczenie gospodarcze sektora rolnego w województwie pomorskim, mierzone udziałem rolnictwa w wartości dodanej brutto jest niższe od średniej krajowej. Niższe są też udziały pracujących w rolnictwie oraz ludności wiejskiej. Efektywność rolnictwa jest o połowę większa niż średnio w kraju. Struktura agrarna oraz poziom wykształcenia rolników są znacznie lepsze niż przeciętnie w kraju. Oznacza to, że rolnictwo województwa pomorskiego jest relatywnie dobrze przygotowane do akcesji – jest to jednak ocena względna, w odniesieniu do średniej krajowej.

Rolnictwo Polski wymaga zmian i modernizacji. W tych procesach objęcie Polski Wspólną Polityką Rolną ma zasadnicze znaczenie. Nawet w systemie okrojonych – w porównaniu z unijnymi rolnikami – dopłat, akcesja do UE oznaczać będzie bardzo poważne zasilenie finansowe dla wsi. Środki te przyczynią się do podniesienia rolniczych dochodów i poprawy sytuacji bytowej ludności wiejskiej. Jak wskazują szacunki¹¹, dzięki przyjęciu tzw. uproszczonego systemu naliczania dopłat, Pomorskie może liczyć na silny wzrost płatności bezpośrednich w stosunku do systemu standardowego. Jednak w dłuższej perspektywie system uproszczony będzie działał hamująco na przemiany agrarne i modernizacyjne na polskiej wsi – jest on *de facto* zaprzeczeniem idei WPR.

Jak wynika z szacunków, w wyniku wejścia Polski do UE, nastąpi wzrost wartości skupu produktów rolnych, co spowodowane będzie zmianami cen artykułów rolnych. Województwo pomorskie znajdzie się w grupie województw, w której wzrost ten będzie średni (od 14,8 do 18,9 proc.).

Według szacunków łączne transfery związane z płatnościami bezpośrednimi, zmianami cen rolnych oraz płatnościami w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, wynosić będą w województwie pomorskim prawie 118 mln euro średniorocznie w latach 2004-2006.

¹¹ W. Guba, *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rolnictwo w regionach Polski*, IBnGR, Gdańsk 2003.

Stanowi to 128 euro na 1 ha użytków rolnych. Analogiczna wartość średnia dla Polski wynosi prawie 162 euro/ha.

Ze względu na charakter unijnej polityki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na konsekwencje akcesji w tym sektorze należy patrzeć właśnie dwutorowo. Z jednej strony włączenie polskiego rolnictwa do systemu dopłat bezpośrednich, które są praktycznie bezwarunkowymi transferami finansowymi (w odróżnieniu od funduszy strukturalnych), spowoduje poprawę sytuacji bytowej mieszkańców wsi. Z drugiej strony, w polskich warunkach szczególnie ważną rolę pełnić będzie II filar WPR, czyli działania strukturalne na obszarach wiejskich. Ten element będzie kluczowy dla przemian pomorskiej wsi, która potrzebuje pozarolniczych miejsc pracy. Ze względu na dużą atrakcyjność turystyczną oraz tradycyjną przedsiębiorczość pomorskich społeczności istnieją dobre warunki, aby interwencja strukturalna przyspieszyła rozwój tych obszarów.

2.2. Rynek pracy

Sytuacja na rynku pracy jest efektem oddziaływania wielu złożonych procesów. Z jednej strony jest ona pochodną poziomu rozwoju i struktury gospodarki, z drugiej na kształt i sytuację na rynku pracy wpływają również zmiany związane z integracją Polski z UE, a także procesy gospodarcze o charakterze globalnym.

Na polskim rynku pracy wciąż wyraźnie widoczne jest piętno poprzedniego systemu politycznego i gospodarczego. Przejawia się ono w sztywnych regulacjach prawnych, a przede wszystkim w niekorzystnej strukturze pracujących i relatywnie niskiej jakości kapitału ludzkiego.

W Polsce, w porównaniu do państw UE, ponad czterokrotnie więcej ludzi pracuje w rolnictwie. Udział pracujących w przemyśle jest również wyższy od średniej dla państw UE. Natomiast udział pracujących w usługach

szacowany jest na poziomie 50 proc., podczas gdy w krajach UE wynosi on średnio ponad 65 proc. Wynika z tego, że w Polsce połowa pracujących przypada ciągle na sektory, w których obserwuje się, przynajmniej w krajach wysoko rozwiniętych, znacznie niższą i stale obniżającą się liczbę pracujących. W wyniku integracji Polski z UE proces restrukturyzacji zatrudnienia prawdopodobnie ulegnie przyspieszeniu, zarówno w wyniku procesów rynkowych jak i wdrożenia *acquis* w tym obszarze, a także w rezultacie interwencji strukturalnych i umożliwienia swobodnej migracji.

Negatywną konsekwencją przyspieszonych zmian w strukturze zatrudnienia jest z reguły wzrost bezrobocia. W Polsce jego stopa jest około dwukrotnie wyższa niż w krajach UE. W dużej mierze jest to bezrobocie strukturalne, będące skutkiem przemian ustrojowych. Dodatkowo struktura bezrobotnych w Polsce jest bardzo niekorzystna. Na tle państw UE Polska odznacza się wysokim odsetkiem bezrobotnej młodzieży i wysokim bezrobociem kobiet. Integracja z UE w dłuższym okresie, niewątpliwie wpłynie na obniżenie stopy bezrobocia i poprawę jego struktury, głównie poprzez przyspieszenie rozwoju gospodarczego, ale także dzięki programom wspierającym aktywność zawodową kobiet czy ułatwiającym absolwentom znalezienie pracy. W krótkim okresie może jednak nasilić problemy na rynku pracy – głównie w regionach charakteryzujących się opóźnieniem restrukturyzacyjnym i niską konkurencyjnością gospodarki. Jak pokazują doświadczenia państw UE swoboda przepływu osób nie rozwiązuje problemów bezrobocia w regionach obciążonych strukturalnie. Pozaekonomiczne koszty migracji dla większości mieszkańców są bardzo trudne do pokonania, co w zdecydowanym stopniu obniża mobilność przestrzenną. W przypadku Polski niska jest także mobilność zawodowa, czyli zdolność / gotowość do zmian pracy, nie mówiąc o przekwalifikowaniu. Dodatkową barierę migracji stanowi fakt, że Niemcy, będące dla Polski najbliższym i – co bardzo ważne – znanym zagranicznym rynkiem pracy, same przeżywają poważne kłopoty gospodarcze i

zamierzają utrzymać zakaz zatrudniania obywateli państw kandydujących do UE przez siedem lat po akcesji.

W kontekście rozwoju społeczeństwa informacyjnego i gospodarki opartej na wiedzy należy podkreślić wzrastające znaczenie kapitału ludzkiego, który staje się decydującym czynnikiem rozwoju regionów. Jego rola wynika z faktu, że jest on zdecydowanie mniej mobilny od kapitału finansowego. Wymaga także długiego cyklu inwestycyjnego w celu poprawy jego jakości. Cykl ten jest w znacznym stopniu niezależny od pojedynczych przedsiębiorstw, które mają ograniczone możliwości wpływania na jakość kapitału ludzkiego. Stąd też rola systemów edukacyjnych w podnoszeniu atrakcyjności inwestycyjnej regionu.

W stosunku do krajów UE Polska charakteryzuje się relatywnie niskim poziomem rozwoju kapitału ludzkiego. Świadczy o tym przede wszystkim blisko dwukrotnie niższy odsetek ludności z wyższym wykształceniem, a ponadto krótsza niż w krajach UE przeciętna długość życia, a także niższa mobilność przestrzenna. Atutem jest niewątpliwie przedsiębiorczość oraz gotowość do zmian – niestety nadwerężona przez trudne i długotrwałe procesy transformacji ustrojowej.

Rozszerzenie UE przyczyni się do wzrostu poziomu jakości kapitału ludzkiego w Polsce dzięki środkom strukturalnym przeznaczonym na ten cel oraz szybkim przemianom mentalnościowym społeczeństwa – rosnąca gotowość do podnoszenia swoich kwalifikacji. Pozytywne oddziaływanie mają również inwestycje zagraniczne oraz intensyfikacja kontaktów gospodarczych, dzięki którym możliwy jest przepływ know-how, nowoczesnych metod zarządzania, wzorców pracy itp.

W rezultacie intensyfikacja kontaktów gospodarczych, będąca efektem integracji, poprawi również jakość kapitału ludzkiego w regionach, w których już obecnie sytuacja w tym zakresie jest relatywnie dobra. Dotyczy

to sześciu regionów, których stolicami są najważniejsze ośrodki miejskie kraju (Warszawa, Katowice, Kraków, Wrocław, Łódź, Trójmiasto). Struktura gospodarki tych ośrodków już obecnie charakteryzuje się relatywnie wysoką wiedzochłonnością. Sprostanie konkurencji względem innych dużych ośrodków miejskich państw sąsiadujących wymagać będzie dalszych przekształceń w tym kierunku. Sprzyja temu większe otwarcie społeczne i gospodarcze dużych miast, ułatwiające przenikanie i akceptację niektórych wzorców i zachowań społecznych. Pomorskie ma duże tradycje kontaktów międzynarodowych: przenikają się tu wpływy skandynawskie, niemieckie, a także rosyjskie. Takie zróżnicowanie jest dużym atutem w kontekście możliwości sprostania wyzwaniom integracyjnym.

Próba określenia reakcji rynku pracy regionu na integrację oparta została na analizie czterech zmiennych:

- średniego salda migracji
- udziału pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybołówstwie
- udziału bezrobotnych zarejestrowanych w ludności zawodowo czynnej
- udziału pracujących w sektorze publicznym.

Wybór takich kryteriów jest uzasadniony z następujących względów.

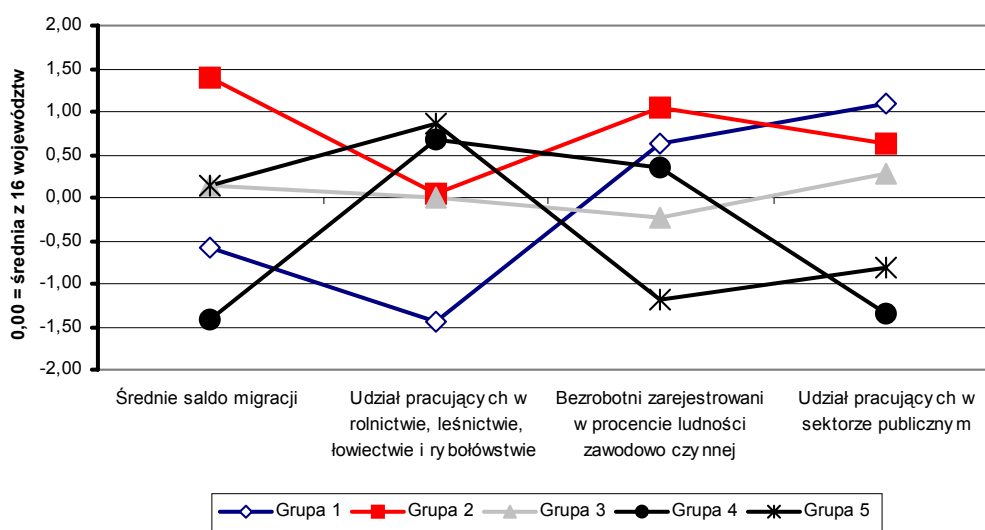
1. Średnie saldo migracji jest wskaźnikiem charakteryzującym mobilność społeczeństwa. Wysoka skłonność do migracji może stanowić czynnik poprawiający sytuację na rynku pracy (zmniejszać stopę bezrobocia). Badania wskazują również, że wpływ migracji na region może przejawiać się w postaci transferów pieniężnych, ponieważ osoby podejmujące pracę na innych rynkach z reguły przekazują część swoich dochodów pozostających na miejscu rodzinom.
2. Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybołówstwie jest wskaźnikiem charakteryzującym „obciążenie” gospodarki regionalnej i skalę koniecznych przekształceń strukturalnych.

3. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w ludności zawodowo czynnej jest najbardziej syntetycznym wskaźnikiem charakteryzującym sytuację na rynku pracy.
4. Udział pracujących w sektorze publicznym jest wskaźnikiem charakteryzującym stopień zaawansowania transformacji rynkowej. Wysoki udział sektora publicznego w kreowaniu miejsc pracy w regionie może stanowi sygnał, że bezrobocie, wskutek procesów prywatyzacji, może się zwiększyć.

Sytuację Pomorza z punktu widzenia kształtowania się wykorzystanych do podziału na skupienia cech, przedstawia wykres 7. Pomorskie zakwalifikowane zostało do grupy 5.

Wykres 7. Rynek pracy – charakterystyka skupień regionów

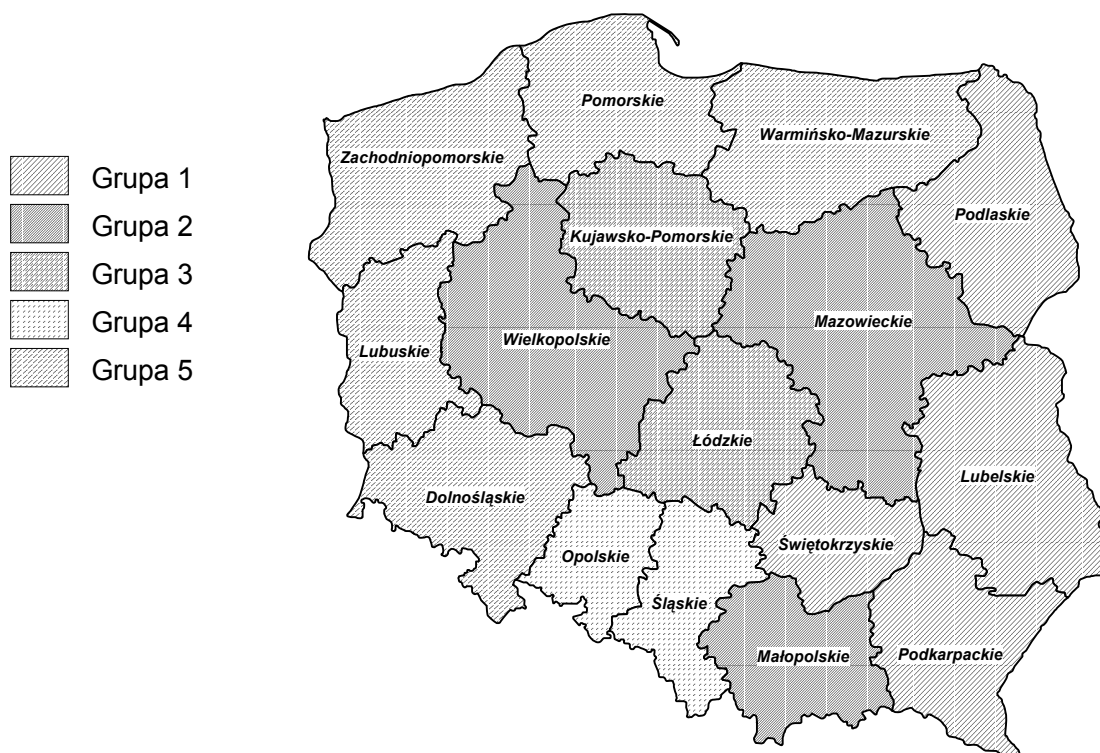

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Pomorskie charakteryzuje się dodatnim saldem migracji, relatywnie niskim odsetkiem pracujących w rolnictwie, wyższym od średniej poziomem bezrobocia i wysokim odsetkiem pracujących w sektorze publicznym. Jednocześnie Pomorze, pod względem sytuacji na rynku pracy jest jednym z trzech najbardziej zróżnicowanych wewnętrznie regionów (obok Mazowsza i Wielkopolski). Jest to dowodem na małą mobilność

wewnętrzna mieszkańców tego regionu oraz świadczy o niedopasowaniu strukturalnym. Z drugiej strony potwierdza dominację aglomeracji trójmiejskiej, stanowiącej obszar regionalnego wzrostu (najniższe bezrobocie oraz najwyższy PKB i jego dynamika).

Mapa 6. Podział województw na skupienia z punktu widzenia sytuacji na rynku pracy

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Mimo to, ze względu na ograniczoną mobilność wewnątrzregionalną, dobra sytuacja gospodarcza metropolii nie jest w stanie rozwiązać problemów na całym regionalnym rynku pracy.

Integracja z UE w kilku pierwszych latach po akcesji spowoduje najprawdopodobniej wzrost wewnątrzregionalnego zróżnicowania. Stanie się tak, ponieważ najszybciej odczuwalne będą rynkowe efekty integracji, które będą największe w lepiej rozwiniętych obszarach – w tym wypadku w

aglomeracji trójmiejskiej. Pozytywne efekty działań strukturalnych, z natury rzeczy, będą opóźnione w stosunku do skutków rynkowych.

Procesy dostosowawcze, związane z akcesją Polski do UE, województwo pomorskie w większym stopniu ma już za sobą. Problemem jest kryzys w sektorze stoczniowym, ale i w tym wypadku większość dostosowań w sferze zatrudnienia już nastąpiła. Przystąpienie do UE (objęcie Polski wspólną polityką przemysłową, programy szkoleniowe oraz pomocowe dla małych i średnich przedsiębiorstw), powinno pomóc w pozytywnej restrukturyzacji zatrudnienia i tworzeniu nowych miejsc pracy. Będzie to szczególnie istotne w tych powiatach województwa pomorskiego, w których obecnie odnotowuje się najwyższe stopy bezrobocia w kraju.

Skutkiem integracji będzie więc z jednej strony przyspieszenie rozwoju aglomeracji (co w pierwszym okresie zwiększy dysproporcje wewnątrz regionu), ale będzie także w pewnym stopniu zmniejszało problemy społeczne w pozostałej części województwa (dzięki migracji do miasta i efektom promieniowania rozwoju na obszary sąsiednie). Z drugiej strony, dzięki działaniom strukturalnym na obszarach wiejskich w średnim i długim okresie zaczną powstawać pozarolnicze miejsca pracy.

Udział pracujących w rolnictwie w województwie pomorskim – w porównaniu z innymi województwami – charakteryzuje się niskim poziomem. Jednocześnie efektywność rolnictwa jest relatywnie bardzo wysoka. Oznacza to, że na Pomorzu niskie jest ukryte bezrobocie w tym sektorze, co jest pozytywnym zjawiskiem, ponieważ powstające nowe, pozarolnicze miejsca pracy będą bezpośrednio wpływały na zmniejszanie poziomu rejestrowanego bezrobocia. Większe też będzie pozytywne oddziaływanie WPR i polityki strukturalnej.

Województwo pomorskie cechuje się także wysokim odsetkiem pracujących w sektorze publicznym. Ogólna ocena tej sytuacji jest

niekorzystna, ponieważ odsetek ten może świadczyć o zbyt wolnych przemianach własnościowych i o tzw. nawisie bezrobocia ukrytego. Akcesja do UE formalnie nie wymusza przemian własnościowych, ale procesy rynkowe będące skutkiem integracji niewątpliwie wymuszają dostosowania strukturalne – jeżeli przedsiębiorstwa państwowe nie będą w stanie sprostać zwiększonej konkurencji.

Ogólna ocena rynku pracy województwa pomorskiego oraz potencjalnych efektów akcesji do UE jest stosunkowo pozytywna. Najważniejszym problemem są duże dysproporcje na regionalnym rynku pracy, które jednak będą w dłuższej perspektywie zmniejszały się dzięki interwencji strukturalnej. Pomorze ma więc dobre perspektywy zmniejszenia bezrobocia dzięki efektom gospodarczym integracji oraz działaniom o charakterze strukturalnym.

WNIOSKI

Zadanie oceny wpływu integracji z Unią Europejską na poszczególne regiony jest bardzo trudne. Wynika to z tego, że:

- niemożliwe jest pełne rozdzielenie efektów integracji z UE od efektów transformacji gospodarczej i jednocześnie zachodzących procesów globalizacji
- proces dostosowań integracyjnych, tych rynkowych i nierynkowych (prawno-instytucjonalnych) trwa praktycznie od początku polskiej transformacji – szczególnie w sensie rynkowym sama akcesja do UE będzie miała mniejsze znaczenie niż dotychczasowe dostosowania
- integracja z UE jest bardzo złożonym procesem, obejmującym niemal wszystkie dziedziny życia społeczno-gospodarczego
- model ekonometryczny zbudowany do projekcji tego wpływu – z natury rzeczy – jest ograniczony wieloma założeniami i dostępnością danych.

Punktem wyjścia do analizy wpływu integracji na region jest obecna sytuacja społeczna i gospodarcza. Województwo pomorskie w zakresie badanych kanałów wpływu integracji charakteryzuje się ogólnie dobrą – w

porównaniu do pozostałych województw – sytuacją i trendami gospodarczymi i społecznymi.

W zakresie konkurencyjności międzynarodowej, ocenianej na podstawie analizy sytuacji w zakresie wymiany zagranicznej, Pomorze w ostatnich latach znacznie poprawiło swoją pozycję. Z punktu widzenia możliwości wykorzystania szans wynikających z akcesji do UE, szczególnie istotny jest fakt, że region odnotowuje znaczącą poprawę struktury towarowej eksportu. Przejawia się to wyraźnym wzrostem udziału dóbr technologicznie intensywnych w całkowitym eksporcie województwa, który do niedawna zdominowany był przez produkcję sektora stocznioowego. Pozostaje ona nadal na pierwszym miejscu listy najważniejszych towarów eksportowych, ale z malejącym udziałem. Biorąc pod uwagę niestabilną sytuację w tym sektorze, konieczna jest dalsza dywersyfikacja produkcji i eksportu regionu, co w kontekście możliwości wspierania rozwoju dzięki funduszom i programom strukturalnym UE będzie znacznie łatwiejsze.

Szansą wynikającą z coraz skuteczniejszej promocji idei Northern Dimension UE jest wzrost relacji gospodarczych i naukowo-badawczych z krajami bałtyckimi. Pomorze dzięki włączeniu w finansowanie tej współpracy będzie mogło skorzystać z doskonałych doświadczeń skandynawskich zarówno w zakresie wykorzystywania interwencji strukturalnej UE dla przyspieszenia rozwoju, jak też umiejętności programowania rozwoju przez właściwy dobór polityk wewnętrznych (narodowych).

Pomorze już dziś charakteryzuje się dobrym poziomem potencjału innowacyjnego – jest to jednak ocena relatywna, w stosunku do realiów polskich. Natomiast w porównaniu do średniej europejskiej, region w tym zakresie ma jeszcze duży dystans do pokonania. Sąsiedztwo skandynawskie z jednej strony podkreśla te dysproporcje (Finlandia i Szwecja to światowi

liderzy rozwoju innowacyjnego), ale z drugiej strony może działać motywująco i – co ważniejsze – praktycznie pomóc w doganianiu najlepszych (kooperacja biznesowa i naukowa, naśladownictwo, transfer technologii przez BIZ).

Niewątpliwie rozwój sektora high-tech na Pomorzu, odzwierciedlony dużym i rosnącym udziałem produktów tego sektora w eksporcie regionu jest bardzo dobrym prognostykiem na najbliższą przyszłość. Zgodnie ze Strategią Lizbońską jest to jeden z priorytetowych kierunków rozwoju całej UE, a co za tym idzie może liczyć na zwiększone finansowanie. Ważne jest też, że sektor ten na Pomorzu może liczyć na wsparcie ze strony sfery naukowo-badawczej dysponującej dobrym zapleczem (np. wyższych uczelni). Problemem, którego nie rozwiąże sama akcesja do UE jest poziom i jakość współpracy między różnymi podmiotami szeroko rozumianej sfery B+R. Pomocne jednak mogą okazać się wymogi formalne większości projektów finansowanych ze środków publicznych UE, które nakładają obowiązek współpracy, także międzynarodowej. Ten wymóg z kolei łatwiej będzie spełnić dzięki dobrym, historycznie ugruntowanym kontaktom zagranicznym mieszkańców regionu. Jest to w obecnej sytuacji znacznie ważniejszy atut wynikający z położenia geograficznego Pomorza, niż tradycyjnie rozumiany aspekt transportowy.

Myśląc o wsparciu rozwoju regionu ze środków strukturalnych UE konieczne jest właściwe rozłożenie priorytetów – w przypadku Pomorza jest to tym bardziej ważne, że region jest bardzo zróżnicowany wewnętrznie. Aglomeracja trójmiejska gotowa jest na proinnowacyjne ukierunkowanie rozwoju, podczas gdy pozostała część województwa wymaga w pierwszej fazie dokończenia procesów transformacji, uporządkowania struktur społecznych i gospodarczych oraz wsparcia drobnej wytwórczości. Cele te dobrze odzwierciedla strategia rozwoju województwa. Stąd też konieczność ukierunkowywania wsparcia strukturalnego zgodnie z założeniami dokumentów programowych. W

innym przypadku wzrośnie zagrożenia chaotycznego lub nieefektywnego wydawania środków, które mimo znaczącego wzrostu ich zasobu (dzięki włączeniu Polski do działań Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności) nadal będą małe w stosunku do potrzeb rozwojowych.

Szacunki wpływu środków pomocowych UE na dynamikę wartości dodanej brutto oraz zatrudnienie wskazują, że dodatkowy przyrost tych wskaźników na Pomorzu będzie na poziomie średniej krajowej. Problemem będzie przeciętny potencjał inwestycyjny, który może ograniczać zdolność współfinansowania środków strukturalnych. Z kolei atutem jest dobra sprawność instytucjonalna w regionie. W stosunku do innych regionów Pomorskie ma możliwość wykorzystania szansy nadbałtyckiego położenia, które ze względu na unijne programy współpracy transgranicznej może zaowocować większą dostępnością środków współfinansujących taką współpracę.

Biorąc pod uwagę wysokie wewnętrzne zróżnicowanie rozwojowe województwa pomorskiego i napięcia społeczne z tego wynikające, istnieje duże ryzyko, że inwestycje strukturalne współfinansowane ze środków unijnych ukierunkowane zostaną prosocjalnie, czyli w optyce szybkich i widocznych efektów mających poprawić jakość i poziom życia, a nie podnoszenia długotrwałych możliwości rozwojowych. Szansą jest dobra strategia rozwoju, która – jeżeli będzie realizowana przy wsparciu funduszy unijnych – daje podstawy właściwego wykorzystania tych środków.

Równie ważnym zewnętrznym źródłem finansowania rozwoju są bezpośrednio inwestycje zagraniczne. W tej sferze województwo pomorskie ma jednak nienajlepsze doświadczenia – atrakcyjność inwestycyjna nie jest w pełni wykorzystywana. Niestety w tej dziedzinie akcesja do UE nie przyniesie większych zmian, ponieważ główny jej skutek (zwiększenia wiarygodności) został zauważony przez inwestorów znacznie wcześniej – proces przygotowań do integracji z UE trwa już praktycznie ponad dekadę.

Stąd też sama akcesja wpłynie jedynie pośrednio na atrakcyjność inwestycyjną: poprzez zwiększenie chłonności rynku (która jest obecnie niska na Pomorzu) oraz poprawę infrastruktury (dzięki interwencji strukturalnej). Klucz do sukcesu leży jednak w działaniach wewnętrznych, które polegać powinny na poprawie promocji, otoczenia instytucjonalnego oraz makroekonomicznego (w tym uproszczeniu i zmniejszeniu obciążeń podatkowych). Szansą dla Pomorza jest ponownie nadbałtyckie położenie i przyciąganie inwestorów skandynawskich i niemieckich, w tym także zainteresowanych ekspansją na rynki wschodnie.

Zagrożeniem, które dotyczy wszystkich polskich regionów jest bez wątpienia rosnąca atrakcyjność inwestycyjna innych krajów tej części Europy, które coraz częściej wygrywają z Polską nie tylko finansowymi ułatwieniami dla inwestorów, ale także jakością ich obsługi. Tym bardziej więc konieczna jest poprawa klimatu inwestycyjnego, która musi „nadrabiać” rosnące koszty pracy. Dla województwa pomorskiego ważne jest wspieranie rozwoju sektora high-tech, którego dotychczasowy samoistny dynamiczny rozwój może przyciągać najbardziej pożądanых inwestorów, właśnie z sektora najnowocześniejszych technologii. Inwestorzy ci są w mniejszym stopniu wrażliwi na koszty pracy – ważniejszy jest dostęp do wykwalifikowanych pracowników, rynku zbytu oraz prężnego zaplecza naukowo-badawczego.

Podsumowując, województwo pomorskie jest najlepszym przykładem potwierdzającym tezę, iż akcesja do UE jest bardzo cenną szansą na przyspieszenie rozwoju społecznego i gospodarczego, ale tylko szansą. Tak naprawdę o sukcesie Pomorza w rozszerzonej UE zadecyduje aktywność mieszkańców regionu oraz dobra polityka gospodarcza (przede wszystkim na szczeblu rządowym).

Tabela 4. Analiza SWOT wrażliwości reakcji gospodarki województwa pomorskiego na integrację z punktu widzenia kanałów wpływu

	mocne strony	słabe strony	szanse	zagrożenia
1	2	3	4	5
handel zagraniczny	wysoki poziom eksportu <i>per capita</i> wysoki udział dóbr technologicznie intensywnych w eksporcie	stosunkowo duża koncentracja towarowa eksportu	dalsza dywersyfikacja eksportu (rozwój sektora high-tech)	niestabilna sytuacja sektora stocznioowego (główny produkt eksportowy)
potencjał innowacyjny	duża liczba firm sektora high-tech wysoki udział nakładów na B+R w przychodach ze sprzedaży	dystans wobec krajów UE koncentracja potencjału w aglomeracji trójmiejskiej	dalszy dynamiczny rozwój sektora high-tech dostęp do programów UE wspierających transfer technologii	„Drenaż” pracowników sfery B+R złe ukierunkowanie interwencji strukturalnej
bezpośrednie inwestycje zagraniczne	wysoki udział BIZ w gospodarce wysoka atrakcyjność turystyczna	niska chłonność rynku opóźnienia transformacji słaby „image” regionu	rozwój współpracy bałtyckiej akcesja 3 krajów bałtyckich i rozwój Rosji	spadek atrakcyjności inwestycyjnej Polski w porównaniu z innymi krajami regionu
Fundusze Strukturalne	sprawność instytucjonalna położenie (dostęp do dodatkowych funduszy)	niska planowana alokacja FS słabe doświadczenia z Phare (niska alokacja) przeciętny potencjał inwestycyjny	współdziałanie z partnerami bałtyckimi realizacja celów strategii rozwoju	prosocjalne ukierunkowanie interwencji słabe przygotowanie do absorpcji (brak informacji dla firm)

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Tabela 5. Analiza SWOT reakcji gospodarki województwa pomorskiego na integrację z punktu widzenia wrażliwych dziedzin gospodarki

	mocne strony	słabe strony	szanse	zagrożenia
rolnictwo	wysoka efektywność rolnictwa struktura agrarna poziom wykształcenia rolników	niewielkie znaczenie w strukturze produkcji regionu	objęcie WPR i zmiany rynkowe	niska prognozowana alokacja w ramach WPR system uproszczony nie wymusza zmian strukturalnych
rynek pracy	dodatnie saldo migracji relatywnie niskie bezrobocie w aglomeracji trójmiejskiej poziom przedsiębiorczości	znaczne zróżnicowanie rynku pracy wewnątrz regionu duże bezrobocie na obszarach wiejskich i poza aglomeracją trójmiejską	prognozowany wzrost zatrudnienia w rezultacie akcesji do UE otwarcie rynku pracy UE	wzrost dysproporcji wewnątrz regionu odpływ najlepiej wykwalifikowanych osób

Źródło: Opracowanie IBnGR.

Jako podsumowanie i syntezę powyższych kanałów transmisji impulsów integracji do gospodarek regionalnych oraz wrażliwych dziedzin reakcji na integrację przedstawione zostaną wyniki symulacji dotyczące wpływu procesu integracji na regionalny produkt krajowy brutto oraz zatrudnienie w regionie.

Uwzględniając specyficzne cechy gospodarki województwa pomorskiego, skutki napływu funduszy strukturalnych, zmiany w zakresie wymiany handlowej, bezpośrednie inwestycje zagraniczne oraz efekty popytowe w przypadku Pomorza w latach 2004-2012 spodziewany jest średnioroczny wzrost wartości dodanej w wyniku efektu integracji równy 3,2 proc. oraz zatrudnienia równy 0,7 proc. Obie prognozowane stopy są niższe od średniego efektu dla całego kraju, głównie za sprawą sektora dóbr niewymiennych. Prognozowane skutki akcesji są gorsze, niż wskazywałyby

na to sytuacja województwa pomorskiego. Charakterystyka województwa świadczy o tym, że prawdopodobna dynamika rozwoju będzie wyższa niż prognozowana, gdyż ze względu na ograniczenia modelu, ważne dla Pomorza dziedziny zostały w projekcji pominięte lub ich waga zaniżona. Zgodne jest to z ogólną tezą, iż rozwój społeczno-gospodarczy województwa pomorskiego zależeć będzie głównie od aktywności inwestycyjnej sektora prywatnego, a integracja z UE może tą aktywność jedynie wspomóc, a nie zastąpić.

Tabela 6. Średnioroczny wzrost wartości dodanej i zatrudnienia w latach 2004 – 2012 po uwzględnieniu efektów integracyjnych dla Polski oraz województwa pomorskiego

	WARTOŚĆ DODANA	ZATRUDNIENIE
Polska	5,5 proc.	1,6 proc.
Pomorskie	3,2 proc.	0,7 proc.

Źródło: Obliczenia IBnGR.